

કર્મોડાહુખ દર્શક નાટક.

એક પ્રસંગ.

કર્તા

કેશવલાલ મોતીલાલ.

“ કર્મે કળ્મેહું ને જગમાં વગોણું.”

રાજનગર.

માલિકચોકમાં કાગડી ઓળની સામે શા. હિરાભાઈ પુંન-
શાના મુકામમાં સરૂપચંદ દલીચંદે પોતાના મુદ્રાપત્રમાં
મુદ્રાન્કિત કરી પ્રસિદ્ધ કર્મ.

સંવત ૧૯૨૮ આષાઢ. સન ૧૮૭૨ જુલાઈ.

મૂલ ૮ (આઠ) આના.

ગોપીરામ ત્રિધાપીઠ ગ્રંથાલય
 ગાંધીવાદ
 ગોપીરામ-સંગ્રહ
 પૃષ્ઠ ૬

સન ૧૮૪૭ ના ૨૦ મા તથા સન ૧૮૬૭ ના
 ૨૫મા આકટ મુજબ હક નોંધાવ્યો છે.
 (ભાષાંતર કરવાનો હક સ્વર્ણિન રાખ્યો છે.)

અર્પણ પત્ર.

શ્રી મગનભાઈ કાલિદાસ,

કપડવણ્ણ,

આપને અને મારા પિતાને જોયું આજખાણ છે, તે-
વુંજ રાખી રહેવાનો આપનો વિચાર, આપની મારા પ્ર-
ત્યેની વર્તણૂક, અને આપનો માયાળુ સ્વભાવ જોઈ, પ્રી-
તિના અત્યંત ઉભારાથી હું આ પુસ્તકનાં મારી સાથે
આપનું નામ જાડી રાખવું દૂરસ્ત પાડે છું.

અમદાવાદ.
સંવત ૧૯૨૮ ના આ
પાઠ કૃષ્ણ પક્ષ પંચમે
વાર શુક્ર.

લી૦
કેશવભાઈ મોતીભાઈ.
કર્તા.

પ્રસ્તાવના.

સ્નેહિયા! માટે મન કળેડાં જોઈજોઈને તૂમ થયું હતું, ને તેમાં વળી એક હાલ જોયું તેની તો અવધી. આઈ વિશનાં ને ભાઈ પંદરના. આ કળેડુંજોઈને, જોમ આષેજા ઉપર આવાથી અકળાગણ આવે છે, તેમજ થયું; ને તેજ પ્રસંગના જોસસાથી આ નાટક મેં લખ્યું.

આપણા દેશમાં નાનપણથી લગ્ન કરવાનો માલ છે, તેથી ઘણાંક માઠાં પરિણામ નિપજે છે.

મોટા વરને નાની કન્યા ને નાના વરને મોટી કન્યા, વળી સારા વરને નઠારી કન્યા ને નઠારા વરને સારી કન્યા મળે છે. એ વિગરે ઘણાંક પ્રકારનાં કળેડાં નિપજે છે, ને તેથી ઘણાંક માઠાં પરિણામ થાય છે.

આ નાટકમાં તો ફક્ત એકજ પ્રકારનું કળેડું જ તાલ્યું છે.

મોટી કન્યાને નાનો વર મળવાથી કેવાં માઠાં પરિણામ નિપજે છે, તે બાબતને આ મંચજનો એક પ્રત્યક્ષ દાખલો છે.

આ નાટક મોટું કરવાનો વિચાર હતો, પણ શું કહું! અવકાશ નહિં ને મારા મિત્રો તો આઈ પીને મંજૂ, તેથી આ નાટકમાં ફક્ત એક જ બાબતો બતાવીને, તે

જાલદીથી પુરે કરી નાખ્યું.

હું પણ તો જાણતોજ નથી, પણ આતો કોઈ માણ-
સને રસ્તો બતાવીએ, ને તે એમ અગાડી આસરે આસરે
આલ્યો જાય, તેમ મેં પણ કહ્યું છે. હશે! એમ કરતાંજ
તેમિયા થઈશું કની! કોઈ માના પેટમાંથી શિખીને અ-
વર્ત્યું નથી. આ કારણને લીધે પણ લખાણમાં બૂઝ હોય
તેમાં તો શુંજ લેવા જ્યું છે! પણ ગદ્યમાં એ અતિશય
બૂઝો હશે. સ્નેહિતો! મારી બૂઝો ઉપર આપ ધ્યાન નહિ
આપતાં નાટકની મતજગ્ય ઉપર વિશેષ ધ્યાન આપશો એ-
વી સેવકને આશા છે.

૩

૫૬૧.

જાનળી જીવડે. મુંકિતની જીવિત ન જાણી. એ રાગ.
 શાણા સજ્જનો, કદિયે કજેડું ન જોશો;
 જો જોશો તો કોક દિવસ પણ, ખરી આખર ખોશોરે, શાણા. ટેક
 પૂત્રીથી છોડી વધનો જો, વર જોઈ વિવાહ કરશો;
 તો જોખનની વખતે તેના, ખરા નિસારા ધરશોરે. શા. ૧
 વર કન્યાનો જો નહિ આવે, મિજલજ મળતે મળતો;
 તો તે જોડાનો જન્મારો, સુખમાં નથી નિકળતોરે. શા. ૨
 નાની વયમાં જો વર કેરું, આવે આયુષ્ય અંત;
 તો તો પૂત્રીને લીધેછે, તમને કુઃખ અનંતરે; શા. ૩
 જો ખારી પૂત્રી પરણવી, વૃદ્ધ પુરૂષની સાથે;
 તો તો ખાર ધરી પધરાવી, ભર્યાં કુવામાંહિ હાથેરે. શા. ૪
 કુમળાં ફુલ કરમતાં ભાગે, કહો કેટલી વાર;
 અધકચરાની તો શી આશા, દિલમાં કરે વિચારરે. શા. ૫
 મિયાં કબરને જોગ અને ત્યાં, ખીખી સરખા જોગ;
 ખીખી ખિચારી જોખન વખતે, કહે કરમના ભાગરે. શા. ૬
 વર વિદ્વાન અને સદગુણી, શ્યામા શકુ છિનાળ.
 એ ખેનો મળતો કુપમ આવે, મિજલજ આઠે કાળરે. શા. ૭
 તેમજ શ્યામા સદગુણવાળી, વર વ્યસની ને ઝોર;
 તે ખેને ખનશે કુપમ ધડિયે, ગુણિજન કરશે ઝોરરે. શા. ૮
 નામ કજેડાનું જ્યાં કહિયે, વિશેષ ત્યાં વ્યભિચાર;
 અસત્યતાને કુસંપ કેરાપુંજ તણો નહિ પારરે. શા. ૯

(૮)

પ્રસ્તાવના.

જે માખાપ કળેડું કરશે, સુત કે સુતા વરાવી;
લોકિક લોકોત્તરમાં જસે, કદી ન સુખમાં આવીરે. શાં ૧૦
એક રાપતી કુંવરી સાથે, ગામડિયા લાઇ સાંધ્યા;
રમ ઝમ કરતી રંભા ભાળી, કહે પાપજી પાધારે. શાં ૧૧
મળતે મળતી જોડ મળેતો, નિશ દિન સુખમાં મા'લે;
સ્નેહી સારે સર્વ કથ્યુંછે, કવિ સુત મોહનલાલેરે. શાં ૧૨

ધશરેરછાથી આ નાટકનો આરંભ કરૂં છું.

દોહરો.

જગજીવન હું જાચુ છું; કરવા પૂરણ કોડ;
સુધિં ખળ સેવક મહો, જરા નથી રણછોડ. ૧

અંક ૧ લો.

પાત્ર.

ડાહ્યાભાઈ.....અમદાવાદનો કુલિન ગૃહસ્થ.
નવિ... ..તેની સ્ત્રી.
મણિભાઈ.....ડાહ્યાભાઈનો પુત્ર.
નાનીબાઈ.....મણિભાઈની ખેન.
અંચળ..... મણિભાઈની સ્ત્રી.
ગમ્મતદાસ..... મશ્કરો.
કાશદ..... { અંચળને પિપરથી કાગળ લેધને
આવનાર.

સ્થળ ડાહ્યાભાઈની હવેલી.

સૂચના.

પ્રથમાંકમાં કલ્પેડા વાળો બાળ પુરૂષ પોતાનું બા-
ળપણ કેવી રિતે ખતાવે છે, ને તેથી બિચારી સ્ત્રીને,
તેમાં ભણિલી હુાયતો તેને કેટલું બધું લાગે છે વળી એવા
દુઃખના સમયમાં સાસુ નણદ કેવાં દમે છે? આવા દુઃખ-
માં તેનાં માબાપ તેને નાખી, તેથી તે તેમને કેવી રિતે
ધિકારેછે! ને પોતાની મેજે છેવટ કેવી રિતે મન વાળેછે!
વળી સગી નણદ છતાં ઔરમાન માના કબજામાં રહેયુંછે, તે
થી તેનો બાર મેળવવાને મા ગાજો દેછે તોપણ કેવી રિતે તે-
ના તરફનું બાલેછે! બિચારી સ્ત્રીને આથી કેટલું દુઃખ થાયછે!
ને તે દુઃખના ઉભરા એકલી કેવી રિતે કાઢેછે! ને તેવામાં
સખીનો પત્ર હાથ લાગવાથી તેને કેટલી ધૈર્ય મળેછે!
તે વિગેરેનો આજે હુબ મિતાર આપ્યો છે.

“રજનું ગાન.”

કન્નેડા દુઃખ દર્શક નાટક: પ્રારબ્ધતે.

અંક ૧ લો.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ. શયન ગૃહ.

મણિલાઈ અને ચંચળ.

ચંચળ.

(શોકને પલંગ પર એક કારે માં સંતાડી પોઢેલા નીધ)
સ્વામિનાથ! (પેલા બાલતો નથી, તેથી ફરી)
પ્રાણનાથ! કેમ બાલતા નથી; શું ઉંઘો છો? (તોપણ
તે બાલતો નથી તેથી પેલા તેને બધડે હાથ અરાડી
ઢંઢોળે છે. ને) સ્વામિનાથ!

ગમ્મતદાસ.

(વચ્ચે બાલી ઉઠે છે.) અરે! એમ શીદને બાલાવે
હં! બિચારો સ્વામિનાથ એટલે શું, તે તો જાણતો નહિં

(૧૨) કન્નેશ દુઃખ દર્શક નાટક. (પ્રવેશ ૧મો.

હાય ને પછી તું તો સ્વામિનાથ! પ્રાણનાથ! વિગેરે બુ-
મા પાડેછે! એ શું! કહેને કે પિટ્યા ઉઠ. એટલે અપ દ-
ધને ઉઠે તો ખરો.

હોહરો.

સ્વામિ શબ્દ સમજે નહીં, એવું છે એ રત્ન;
(ગાઠે) પિટ્યા કહી પોકાર તું, ખર આવે તુજ પત્ન. ૧

મણિભાઈ.

હાં.....હું. (એમ કરી તેનો હાથ તરછોડી ના-
ખે. તેથી—)

ચંચળ.

સ્વામિજી! તમે ખારી સાથે ખાસો. શરમાઓછો
શું કરવા?

ગમ્મતદાસ.

(વચ્ચે ખાલી ઉઠે.) તમે જાણતાં નથી કે! શર-
માપછે ક્યાં! એ તો સ્વામિજીએ તમારી લાજ કહાડીછે.

ચંચળ.

(પણ પેલો ખાલતો નથી, તેથી ખિચારી નિરાશ થ
ધને નિશ્વાસ નાંખી ધીમે સારે)

અરે રામ! આમાં કાંઈ શુક્રવાર થાય એવું નથી.

ગમ્મતદાસ.

(વચ્ચે) નથી કેમ! પરમ દહાડે શુક્રવાર થશે. શું કા-
મ શોક કરે છે!

અચળ.

(પાતાનો વિલાપ જારીજ છે.) હશે, જોમ ખનવા-
કાળ હશે તેમ ખનશે, પણ આજ તો છાન્નીમાની પડી ર-
હું. વળી ખનશે તો કાલે એના કાંઈ સગલાને કહીશ; જો
પિટ્યાને કાંઈ બે વાનાં કહે તો.

(એમ કહી ખીજી ઇસે પાતે સુવે છે, પણ રહેવા-
તું નથી; તેથી મનમાં-) અરે ઇશ! કાંઈ નજર પહોંચ-
તી નથી. શું કરું? રે! મારે માથે તે આ રત્ન કપાંથી
ભાગ્યું! મારે ને એ પિટ્યાને કિયા ભવનું વેર હશે, તે
પિટ્યો અત્યારે વાળી લે છે! પિટ્યાને આટલું આટલું ક-
હુધું, પણ પિટ્યો બાલતો નથી, એ તે કેવો! જોમ જોમ
શયાને વધારે કહુધું તેમ તેમ શયો વધારે હંધું ધાલેછે,
ત્યારે મારે તે શું કરવું હવે! અરે આવા જોખનાવસરમાં
મારાથી શિયળવ્રત શી રિતે સમવાશે! હજી આ તો પાશે-
રામાં પહેલી પુણી છે. અરે દયાળુ દેવ! મેં તે તારે ત્યાં
શાં શાં ઘોરકર્મ કર્યાં છે! જો મારે આવું દુઃખ સહેવું પ-
ડે છે!

દાહરો.

કહે દયાળુ તુંજને, સૌ સૃષ્ટીના લોક;

(ને) જૂલમ કેમ જમાવિયો, અખળા ઉપર ફોક. ૧

શું મેં તે પેલે ભવ ધાવતાં વત્સ વહોડ્યાં હતાં!

કે શું કાંઈની નિંદ્યા કે માડીચુગલી કરી હતી! શું મેં

(૧૧૪) કાન્તેડા દુઃખ દર્શક નાટક. (પ્રવેશ ૧ લો.)

એવું ધોરકર્મ કર્યું હતું! તે તેના કુળને વિશે તે મને આ-
ટલા બધા સુખની પ્રાપ્તિ કરી! હું એવી નિર્દય હૃદય તે
આ આવો નિર્દય છે! રાખાને મારું આટલું બધું દુઃખ જો-
ઈ જગાર પણ દયા નથી આવતી એ શું! અરેરે! એમાં
માખાપનોજ વાંક છે ને જીવનને દોષ શું કરવા દઉં? શું
તેમણે કૃત કુળ જોઈને કન્યા દુઃખ દરિયામાં ઉસેડી દી-
ધી હશે? ને વરખર નહિ જોયો હોય? ઉમ્મરભુમ્મર પ-
ણ નહિ પુછી હોય? ના પુછી તો હશેજ. ત્યારે શું મા-
રા ધાર્યા પ્રમાણે તેઓ કુળેજ મોહ્યાં? હા એમજ થયું
તો! અરેરે! આવાં નિર્દય માખાપ! એકલું કુલ જોઈનેજ
ખાડી પૂત્રીને દુઃખ દરિયામાં ઉસેડી દીધી, એથી તે પછી
કેવાં નિર્દય જોઈતાં હતાં! અરે! સસરા સાસુએ ભલો
વિવાહ કિધો તો! અરે! એમને શું! એ તો કરેજ
તો!! તે તો જાણે કે વરસે દહાડે વહુ મોટી હોય તેમ સા-
રું; કે ઝટ લેઈને ખેડે પાણી લાવે ને ઘર શોભાવે!
માખાપ એવાં તો પછી ત્રાહિતગોરને તો કહેવાનુંજ શું ર-
હ્યું? ગોર તો કહેશે કે “વર મરે કે કન્યા મરે પણ ગોર-
નું ત્રભાણું ભરે ને!” માટે એને શું! એતો પાતાનો પિ-
રસો તર કરવામાં સમજેલો. અરે! હું એમાં કોઈનો વાંક
શું કરવા શકું! એતો બધો મારા કરમનોજ વાંક! ર-
ખા! વિધાતા લેખ લખતાં બૂલી હોય! રામ! રામ! રા-
મ! (એમ ઉંડો નિશ્વાસ નાખીને) હશે, ધન્યરમે ગમ્યું તે

પ્રવેશ થો.) કન્નેડા દુઃખ દર્શક નાટક. (૧૫)

અરે. એમાં કાંઈનો કાંઈ ઉપાય ચાલેછે? ના, કાંઈનો નહિ. ત્યારે શુ પછી! માથે ભાગેલું રત્ન પાલખા વિના છુટકોછે? ના કશો નહીં. અરે! કાંઈ કહેતાં કરતાં પણ પિટ્યો સગવડો હોય તો ધૂળ નાંખી; પિટ્યાનું કાળુ કરીને રહું. પણ આતો પિટ્યો કશીએ વર્ણમાં નથી.

દોહરો. અંતર લાપિકા.

નહી બુદ્ધિ જરિ એહમાં, કહેતાં લાજ પમાય;

તે દેખી તુજને દયા, શાથી રામ ન પાય. ૧.

(ધિમે સાન્દે) હશે, વળી લાવ જીવ, એકવાર ફરી
ખાલાવીતો જોઈ?

ગમ્મતદાસ.

(અંચળનું કહેવું સાંભળ્યું તેથી વચ્ચે) શું આલું? આ
લાકડી? (એમ કહી લાકડી ધરેછે.)

અંચળ.

(ખાલાવેછે) પ્રાણજીવના પ્રાણાધાર! ખાલો! ખાલો!
ખાલીને મારા હૈયાનો કામ તાપ સમાવી મુજને શાંત કરે.
અરે! ખાલો! મારાથી કામ તાપ સહન થઈ શકતો
નથી.

ગમ્મતદાસ.

(વચ્ચે ખાલી ઉઠેછે.) હાપ નથી! પાણી ખાણી છાં-
રાને એટલે તાપ ઓલવાઈ જશે.

(૧૬) કલ્પેશ દુઃખ દર્શક નાટક. (પ્રવેશ ૧લો.

ચંચળ.

(હાથ વતે ઢંઢોળીને) બાલો કેટલીવાર કહું? કેમ બોલતા નથી?

મણિભાઈ.

(નહિ બોલતાં હાથ તરછોડી નાંખી, ખઈડો વાંકો વાળી) ઉં . . . . .હું.

ચંચળ.

(ઝીણી સ્વરે) રામ! રામ! રામ! નિરાશજ કરી હું! શી ગતિ પશે? પિયરમાં આવડી મોટી થઈને આવી તો પણ એ રોપાનું ઠેકાણું ના પડ્યું. પિયર કહેતી કે કપારે સાસરે વળાવે.

ગમ્મતદાસ.

(વચ્ચે) સાસરે શું કામ?

ચંચળ.

(જમીછે) ને સાસરામાં તો આ એના નામની હો-જીછે! ત્યારે મારે મનતો જીવતો તે મુવોજ કરી!

ગમ્મતદાસ.

(વચ્ચે) કેમ કહેવાય!

ચંચળ.

(જમીછે) રાંડેલીને તો મારું તે ખિચારી રાંડેલી તો કહેવાય! સખી કહે છે કે એતો સુવાસણ છે ને મારે તો છતે ધણીએ રંગણ ભાગવવાનો છે.

પ્રવેશ ૧૯૦.) કન્નેડા દુઃખ દર્શક નાટક. (૧૭)

ગમ્મતદાસ.

અરરર! શી ભાઈ નારીની જાત. ધણી જીવતો છે
ને કહે છે કે મારે રંગપોષે! ક. ક. ક.

ચંચળ.

હશે, પણ વળી લાવને ફરી એકવાર ખાલાવી જોઈ!!

ગમ્મતદાસ.

(વચ્ચે) આલુંધું તે લેતી નથી ને વળી લાવ, લાવ કરે
છે એ શું?

ચંચળ.

(ખાલાવે છે) સ્વામિનાથ?

ગમ્મતદાસ.

સ્વામિનાથ કહે સ્વામિનાથ!

ચંચળ.

(હાથ અરાડીને) પ્રાણાધાર! અરે મારા હૈયાના હા-
ર! (ઢંઢોળતી જાય છે) તમે કેમ ખોલતા નથી? લગાર આ
મ તો જીવો.

મણિભાઈ

હં.....હું...ન...ધ...ને.....

ગમ્મતદાસ.

શવરાત્રીશ કે શું? શું કામ છે અત્યારે! તાપ ન સ-
હેવાય તો છાંટ પાણી.

(૧૯) કલ્પેશ દુઃખ દર્શક નાટક. (પ્રવેશ ૧૯)

અંચળ.

(ત્રીજી સ્વરે) કંઈ વળી રોચો યુમ પાસે તે સં-
તોષ થશે.

ગમ્મતદાસ.

(વચ્ચે) ચુંટિયા ભરે છે તે યુમ તો શું પણ હમણાં
ભેંકડો મેલશે.

અંચળ.

(જાડી છે) ચાલ રામ! આજ તો છાનીમાની પડી રહુ.

(એમ કહી પાસુ ફેરવે છે, ને વળી ઉભરો આવે
છે, તેથી) (ત્રીજી સ્વરે) રામ! રામ! શ્રી માણસની દશા!
શ્રી ઇશ્વરગતિ! નાનપણમાં આઈ પીને મળ કરતી હતી
ને ઝાઢી પહેડીને ફરતી ફરતી હતી,

ગમ્મતદાસ.

(વચ્ચે.)

આજે કરને કોણે ના પાડી છે.

અંચળ.

(જાડી છે) ને આજ અરેખરા જોખનના સમયમાં
આ દશાને પહોંચી. માણસની સ્થિતિમાં શો ફેરફાર થા-
યછે! અરરરર!! (ઉંડો નિશ્વાસ નાંખીને) આવું દુઃખ!
(મન વાળવાને) હોય, ફરતા ફરતા છાપડી છે.

મારી સખીએ કહ્યું હતું કે.

પ્રવેશ ૧ લો. કન્નેડા દુઃખ દર્શક નાટક. (૫૬)

દોહરા

“સહિયર મારી સાસરે, મેળવજો પ્રભુ પ્યાર;

“વળી સાસરે સર્વશું, એવો ધારો ધાર. ૧

“સહિયર મારી અસુરનાં, છાનાં છિદ્ર ન જાલ;

“જાલેથી દુઃખ નિંપજો, યાદ રાખજો જાલ. ૨

“સહિયર મારી સાસરે, સાંઝે ગળશે સુખ;

“સુખનો ગર્વ કરીશમાં, પાર્યોશ દારણ દુઃખ. ૩

“દુઃખ દુખીને કારમી, ગભરાઈ નવ જોશ;

“(પણ) ધૈર્ય ભુપણને ધારજો, સહાય પાશે ધી. ૪

હાં! હાં! મારે અત્યારે તો યાદ રાખવાને આ ઓ-
ચોળ દોહરો ઠીક છે, એટલે ખીન્નને ખાલી શું કરવા સં-
ભારવા પડે! માટે હવે કાંઈ કરતાં ઉંઘી જાઉં તો તો
મારું દુઃખ સમે ખરું!

(એવું વિચારી પાતે આમ તેમ ચોડીવાર સુધી પ-
લંગપર આજોટો, એટલે તેની આંખ મળી જાય છે.)

(ખંને ઊંઘે છે.)

(સર્વ જાય છે.)

પ્રવેશ ૧ લો સમાપ્ત.

પ્રવેશ ૨ નો.

સ્થળ, ડાહ્યાભાઈની હુવેલી.

ડાહ્યાભાઈ, નવિ, ચંચળ, નાનીબાઈ, અને કાશદ.

કાશદ.

(મોટે પરાઈએ) ડાપાભાઈ... એ... ડાપાભાઈ...

ડાહ્યાભાઈ.

(પોતાની સ્ત્રીને) રાંડ સાંભળ. બહાર કોઈ બોલાવે છે. (બહારથી અવાજ આવે છે.)

ડા..પા..બા..ઈ...

નવિ.

હા, કોઈ બોલાવે છે તો ખરું.

ડાહ્યાભાઈ.

જોને? કોણ છે.

નવિ.

જોઈ, (એમ કહી ખારીએ જઈ ખારી ઉઘાડીને કાશદ પ્રતે) કોણ છે!

કાશદ.

(જિંચું મોં કરી તેની તરફ જોઈને) બા, એ તો હું.

પ્રવેશ રજો.) કનડા દુઃખ દર્શક નાટક. (૨૧)

કાશદ ધું. નડિયાદથી ઘેલાભાઈનો કાગળ લેધને આંચોધું.

નવિ.

(માં મઢાવીને) બેશ (એમ કહી અંદર જાય છે.)

ડાહ્યાભાઈ.

(સ્ત્રી ઘરમાં આવી એટલે)

કોણ છે અલી?

નવિ.

તમારા છેપાના હાહુરાનો કાગળ લેધને કાશદ આ-
ંચો છે.

ડાહ્યાભાઈ.

એમ કેમ!

નવિ.

ત્યારે શું! આવી તો હમણાંજ છેકના? ને એટલામાં
તો વાંહેને વાંહે કાશદ આંચો.

ડાહ્યાભાઈ.

તેને એટલી એજ છોડી છે, ને લાડવાઈ છે, તેથી
એમજ હોય.

નવિ.

ત્યારે શું! ખીજને છેપા અળખામણાં હશે?

ડાહ્યાભાઈ.

અળખામણાં તો શું! પણ જોને એક હોય તેની વા
ત તો જુદીજ તો.

(૨૨) કન્નેડા દુઃખ દર્શક નાટક. (અંક ૧લો.

નવિ.

હોરું. લાડવાઈ છે તો એના ખાપને ઘેર લાડ, આ-
પણે અહીં શું.

અંચળ.

(આવતાં આવતાં ઉપલું વાક્ય સાંભળ્યું, તેથી)
લાડવાયાં છિયે તો, તે લાડવાયાં વિન! માખાપે આટલા ખ-
ધા સુખમાં નાંખ્યાં હશે.

ગમ્મતદાસ.

વધારે હોય તો થોડું મને આપ.

નવિ.

જુઓ ભાઈ એને દુઃખ છે. શું દુઃખ.

ગમ્મતદાસ.

આ એમ કેમ જાણેછે! પેલી સુખ કહેછે ન તો
દુઃખ દુઃખ ખકુપા કરેછે. જાણી જોઈને દુઃખ જ દેવુંછે કે શું?

નવિ.

(જાણીછે)

ધરનાં માણહુ, એને હારા ધરની જાણી છેવાંની
ઘોડે છાતીપરને છાતીપર રાખેછે, તોએ.

ગમ્મતદાસ.

(વરચે)

અરે જાંધું જાંધું કેમ લવેછે. ગાંડી ખાંડી થઈ કે
શું? એતો ખિચારી હુકળ ઉભીછે. કોઈની છાતીપર નથી.

પ્રવેશ રજ્જી. (કળેડા દુઃખદશક નાટક. (૨૩)

નવિ.

(ભયી છે.)

એને મન તો કશી ગણતરીજ નથી, “ગાઈ
માઘને મુવાં ને વરનું નામ તો પૂજ.”
એતો, એ . . એવા . . શું કરવાને એવું કરીએ
તે . . આ માપ સાફ કરતાં તો નહાઈ કહે છે
જ, ત્યારે વળી તેટલું વધારે કહેશે. હોને ભરિત.

અમમતદાસ.

(વચ્ચે)

કુતર કુતર દીકું કે શું! તે હોને ભસ્તી કહે હો

નવિ.

(ભયી છે.)

શું એને દુઃખ છે? પછી નાનો છે તે કાલે મોટા
ધરા. એમાં તે શું!

અમમતદાસ.

(વચ્ચે)

આહા! એક દહાડામાં મોટા ધરા! એમ તે હો-
પ પછી કાણુભણે ભાઈ. એક દહાડામાં તે
શું કરવાનાં હતાં! તેલની કુલેર બુલેર ખવરાવે
તો વળી શરીરમાં ખાર મહિને કોપતતો આવે
પણ મોટા તો પાપજ શી રીતે! ભાઈ એક

(૨૪) કલ્પેડા દુઃખ દર્શક નાટક. (અંક ૧ ભા.)

રીતે પાપ ખરા જોઈએડીનું દુઃખ પાપ તો ઉઠે-
ચો વધે.

નવિ.

(જાડી છે-)

ખીજું કશું દુઃખ હોય તો ખતાવને?

ચંચળ.

ખાઈજી! તમે તમારા માપમાં બેસી રહો, વ-
ધતું ઝોણું કશું બાલશે નહિ. એધા તે કે-
વું દુઃખ જોઈતું હતું!

ગરુડતદાસ.

એમાં તે શું!

નાનીબાઈ.

(ચંચળના બાલ સાંભળી.) ઝોત્તારી! તું ખ-
રી તો! ખાપાનીએ શરમ રાખે છે નહીં?
ખાપા બેઠાં છતાં આવું કરે છે, તો પછી તેમ
નો પંડ બપ...

ગરુડતદાસ.

(વચ્ચે નાની પ્રત્યે)

તું વળી ખાપાને મારી નાંખ. આવું બાલે છે
તે હમણાં નવિ, તો તારો ઝોસલો ફૂટશે.

નાનીબાઈ.

(જાડી છે-)

પ્રવેશ રજો.) કલોડા દુઃખ દર્શક નાટક. (૨૫)

ત્યારે તો ભાભી કોણ જાણે ગામમાંથીએ કા-
ઠી મેલે. ભાભીતો ભાઈને શુક્રવારમાં વેચીને ચાણા ખાય
એવી રખાય છે.

ગમ્મતદાસ.

(૪૨એ ચંચળ સામું જોઈને)

કોઈ દાહડો ખાધા'તા? હું! હું!

નાનીબાઈ.

- ભાઈના કોણ જાણે શાએ ભાગ મળ્યા હશે ને વ-
ળી મળશે.

ગમ્મતદાસ.

કેમ વાર?

ચંચળ.

ભાઈના તો નહિ ને ખાઈનાતો ભાગ છે.

નવિ.

(૪૨એ. નાનીતું કહેવું સાંભળી)

એતો જોયાં છે ખંધાંપને, છોયા, છોડીઓ, વકુઓ
પારકાં એટલાં પારકાંજ તો. પારકાં પાતાનાં થવાનાં છે?

ચંચળ.

(ખભેને.)

તમારે અમારે લડવું છે, પણ મારે લડવું નથી તો.

(૨૬) કલ્પેડા દુઃખ વર્ણન નાટક. (અંક ૧મો.

ડાહ્યાબાઈ.

(ચંચળનું બોલવું લગાર પણ જોડું નહિ હોવાથી તેનાથી કાંઈ બોલાવું નથી, ગાઠે મનમાં સમજીને)

વહિ. બાપા! તમે તમારે ઠેકાણે જાઓ. (પોતાની સ્ત્રી પ્રત્યે) ને રાંડ તારે પણ કાંઈ કામ નથી કે? તે અત્યારના પારમાં કંઈ જાએ લેઈ બેઠી છું.

નવિ.

(વચ્ચે બોલી ઉઠે છે.) હોને પેસાવા લાછે. પેસાવાળાનું હો હથુ છે. એજ એમ બોલે, તો પછી જ્યારમા ન દિકરા, વહિ જાએ, એમાં નવાઈ શી!

ડાહ્યાબાઈ.

જા, જા રાંડ છાની માની કામ કર.

ગરમતકાસ.

(વચ્ચે.)

શક! રાંડ ક્યાં છે? ચાટલી ખંધી ચુડીઓ સારી છે ને, રાંડ કેમ કહો છો?

ડાહ્યાબાઈ.

ને નાની, તારે પણ કાંઈ કામ નથી કે? (નાની જવાબે છે.)

નવિ.

વહિ ખુલ્લું વાલી છે, ને વહિનું તાણીછો,

પ્રવેશ રજી) કન્નેડા દુઃખ દર્શક નાટક. (૨૭)

નવિ.

તારે તો નાનો છે, તેથી વઉ + હાથેજ સંસાર ચલાવ્યો.

ગમ્મતદાસ.

હા, એ ઠીક બસતું આવશે. મને ગમ્યું તો, એમ થાય તોતો આ બધો રાપજ જતો રહેને!

ડાહ્યાભાઈ.

જા, જાને રાંડ ! જાત જાત ભમ્યું છે કે શું?

ગમ્મતદાસ.

શોક ! તમે કાંચળી પહેરી કારે બસો તો હમાણા હું એને અહીં આથી તમે કહો ત્યાં કાઢું.

ચંચળ

(નવિના બોલ સહન થઈ શકતા નથી, તેથી)

સસરાજી ! જવાહર. બળું બોલશો નહીં. હો એ બોલનાં.

નવિ.

જા, જા, હાહિરા જોડે જઈને બસ.

ચંચળ

(આ સર્વ બોલયું ચંચળથી સહન થઈ શકતું નથી, પણ સસરા હતો તેથી—

બાઈજી એતો પોતાનાંને કહિયે. પારકાંને શું કામ કહીએ? (એમ કહી મઠી ઉપર જતી રહે છે.)

(૨૮) કમ્પોઝ ડુઃખ દર્શક નાટક. (અંક ૧ લો.

નવિ.

શામા એના હાલુરે બેઠાવી છે, એટલે નગરમાં આવે તેમ બાલેજ તો?

ડાહ્યાભાઈ.

(ખિચારો ઉઠીને ખાડીએ ગયો.) (કાશદ પ્રત્યે)

અહ્યા ક્યાંથી આવ્યો છું?

કાશદ.

ખાપા, નડિયાદથી.

ડાહ્યાભાઈ.

કાશુ મોકલ્યો છે.

કાશદ.

ધેલાભાઈએ. (એમ કહી માથાના ફાળિયામાંથી એક છેડો કાઢી તેની ગાંઠ છોડી, તેમાંથી કાગળ કાઢી ધરે છે.) હવે, ખાપા, આ રહ્યો.

ડાહ્યાભાઈ.

નાની! આ નાની.

નાની.

એ આવું..... (આવે છે.) ખાપો શું કામ છે.

ડાહ્યાભાઈ.

જા, પેલો કાગળ લેઈ આવ્ય,

નાની.

લેઈ આવું, ખાપા.

(જાય છે)

પ્રવેશ રજો.) કન્નેડા દુઃખ દર્શક નાટક. (૨૯)

(હેઠે જઈને કાશદને) લાવ અહ્યા.

કાશદ.

ત્યો, ખેન, (લેઈને ઉપર ડહ્યાભાઈને આપે છે.

ડહ્યાભાઈ.

(કાગળ ફેડીને વાંચેછે.)

“સ્વરિતશ્રી અમદાવાદ મહાશુભસ્થાને પુન્યારાધે
“શેઠશ્રી પંચ શેઠ ડહ્યાભાઈ તથા મણીભાઈ તથા ખેન
“અંચળ વિગરે સાથ સર્વે જોગ શ્રી નડિયાદથી લી૦ સે
“ઠ ઘેલાભાઈના જે ગોપાળ વાંચજો. અત્રે સર્વ કુશળછે.
“તમારી કુશળતાના સમાચાર પત્ર દ્વારાએ મળવાની આ-
“શા છે, તે પુરી પાડશો.”

“વિશેષ, ખેન અંચળને ત્યાં ગમે છે કે નહી.”

“પત્રાંતરે ખેન અંચળનો પત્ર તેની પ્રિયતમ સખી-
નો લખેલો છે, તે તેને આપશો.

કાગ કાળ ખેલાશક ફરમાવાયું પૌષશુદ્ધી ૧૩ને વા-
ર બુધ.

(વાંચી રહ્યા પછી)

લે નાની આ કાગળ ભાભીને આપી આવ.

નાની.

કાનો છે?

ડહ્યાભાઈ.

અતો એને પિયરથી આંચો છે.

(૩૦)   કળે!! દુઃખ દર્શકે નાટક.   અંક ૧લો.)

નાની.

હાં, ડોલ જાણે શું એ કરેછે!

ડહ્યાભાઇ.

અરે! છાની માની આપી આવને! (જપછે.)

(સર્વ જપછે)

પ્રવેશ ૨ જો. સમાપ્ત.

પ્રવેશ ૩જો.

સ્થળ. શયન ગૃહ.

અંચળ.

અરે રામ! મારે માંથે જો દુઃખનાં ઝાડ ઉગ્યા હો-
તતો કાંઈ નિશાનાએ રહેત. આ શું! મારે આંધું દુઃખ
છે! આ પિટ્થો ફરતે વારે વારે મારી નજરે આવેછે,
તેથી મારે કાળજી તો એને દેખીને કહ્યું નથી કરવું પ-
ણ શું કરું! અરે! આવામાં મારી સખી હોય તો કેવું
સારું! તે મને કેટલી પધી ધોરજ આપે! અરે! તે પણ
ક્યાં છે! અરે! આત્મારે તો તે કાંઈ નથી. હાલ તો દુઃખી

પ્રવેશ હજો.)   કળોડા દુઃખ દર્શક નાટક.   (૩૫)

અવસ્થામાં એક રાગ બેસી છે, ખીન્નું કોઈ નથી. કેહેવત-
છે કે “સુખે સોની ને દુઃખે રામ સાંભરે.” તે મારે આ
રામ સંભારવાનો સમય આવ્યો છે.

સાખિયો.

મારું જોખન ભરપૂર જાય, પ્રભુ કેમ પ્રમદા પિડે છે;
ભર જોખને લાગી દહાય, પ્રભુ કેમ પ્રમદા પિડે છે;
લાગી દહાય તે શે ઝોલવાય, પ્રભુ કેમ પ્રમદા પિડે છે.   ટેક.
હું નાશી નવ જોખના, પિયુરો ખાળ કુમાર;
સમજે નહિ સંસાર શું, અને કોણ હશે ઘર નાર;   પ્ર૦
અંધાને કર આરશી, જોગી કર વૈભાગ;
અભણ્યા આગળ રાજપદ, તેનો કરશે કશો ઉપયોગ;   પ્ર૦
હું હું જીવતી જોરમાં, પરણ્યો નાનું ખાળ;
સુજે નહીં જો શું કરું, અને અંતરે ઉઠે ઝાળ;   પ્ર૦
નાજીદી ખાજે બાલડે, રાસુ કરે સંતાપ;
પરણ્યો કાંઈ પ્રિયે નહિ, મારાં પૂરણ લાગ્યાં પાપ;   પ્ર૦
સાસૂ જીવ્યો જોઈને, હાંધું ખજે હમેશા;
ગમે નહિ કશુંએમને, વધે દિન દિન કષ્ટ વિશેષ;   પ્ર૦
જનેહે સેવ પલંગમાં, સુતી ન સ્વામિ સંગ;
હસી ન બોલી હેતથી, અને રંચ રમી નહિ રંગ;   પ્ર૦
કશા ન લીધા લાવ મેં, જન્મી જગ મોઝાર;
રાજ નહિ મેં રીઝવ્યા, રૂઢા સોળ સજી સજીગાર;   પ્ર૦
કદિ ન આપી પ્રિતથી, પાન ખિડી પિયુ હાપ;

(૩૨) કન્નેડા દુઃખ દર્શક નાટક (અંક ૧લો,

અટરસ ભેજના ભાવથી, નર નારી જમ્યાં નહિ સાથ. પ્ર૦
 ખાંતે કદિ એટલાં નહિ, પરપર આણી પ્યાર;
 મીઠી વાત કરી નહિ, ઘડી ભિગાં એસી કોઈ વાર; પ્ર૦
 શબ્દ શુણીને જ્ઞાનના, જેમ નાશે મંજર;
 ત્વમ નાસે દેખી મને, મારો પ્રાણ પ્યારો ભરતાર; પ્ર૦
 અરે પ્રભુ પેલે ભવે, મેં કિધાં શાં શાં પાપ;
 જે તેં આખ્યાં આવડાં, મને અપજાને દુઃખ અદાપ; પ્ર૦
 જગકર્તા જીવતિ તણી, અરજી ધારી હૈર;
 મેહુંરે કરી મહા કષ્ટથી, હવે દારાને રાખજો ફેર; પ્ર૦

લાવણી.

રે નારાયણ નિર્દય થઇને મુજને કેમ નડેડે?
 શું મેં એવું કર્મ કર્યું છે તે મુજનેજ દમેછે. ૮૬.
 ગુર્જર દેશ વિશે ગુરુવંત ત્રીપૂર સાંરે શોભે;
 દુઃખીઆરી એક મુજને દેખું જીવ કેમ મારો થોભે;
 પ્યારજ વર્સે થયાં પાળકને સેજ મને પૂરાં;
 રાસ એવી કેમ મળતી આવે એને આર અધૂરાં;
 ભુક્તિનું તે દિ'ટ મળે નહિ મૂર્ખતણી સરદાર;
 અ.વા અસાનીથી થાશે શીજ ગતિ આ નાર;
 વિષાતા લખતાં વિસરી કે શાથી આ વિતેછે,
 શું મેં એવું કર્મ કર્યું છે તે મુજનેજ દમેછે. ૧
 મા પાપે મુજ વેરી પછને પરણાવી અહીં દીધી;
 નાની વયમાં વગર વિચારે દુઃખી મુજને કીધી;

પરણાવી અસ્તાનપણામાં એવાં એ પાપી;
 પરણાવી નિજ ઘરમાં રાખી મોટી થઇ તથાપી;
 અરે ઇશ! હું આવા દાહાડા કેમ કરી ગાળું;
 હજી પીટ્યો છે છેક અસ્તાની ખાલે છે કાલું;
 ખારે વરશે સૌ ખાળાઓ અસુરપક્ષ સેવે છે;
 શું મેં એવું કર્મ કર્યું છે તે મુઠનેજ દમે છે. ૨
 ગને વળાવી સોળે વરસે એવાં પાપી જન;
 અરે ઇશ! આ નથી સંખાતો કામ તાપ મુજ તન;
 ગુલાબની કળીઓ સમ ગારું જોખન ખીલ્યું જાણ;
 કલીઓને ચુંટનાર માળી નથી મળ્યો ગુણવાન;
 જો પાણી પાનારો મળશે જોખનની કલીઓને;
 તોજ ખરેખર ખીલી ઉઠશે ખુબી તેની જોને;
 તે માટે જોખનની કલીઓ સવામીને અંજ છે;
 શું મેં એવું કર્મ કર્યું છે તે મુઠનેજ દમે છે. ૩
 વિધ વિધ પેરે સગજનીને હુંતો એને થાકી;
 દુઃખના દરિયામાં યુદી હવે કાંઈ નથી ખાકી;
 ભાણ્યું, ગાણ્યું જાણે નહીને રમતો રડ્યો ફરેછે;
 અરે રામ! હું શું શું વર્ણ્યું કહેતાં લાજ આવે છે;
 સગજોયો સમજ નહીં એવો છે પીટ્યો અસ્તાની,
 જાણે એતો ઝાલી આણ્યું ખરું જનાવર રાની;
 સ્વપ્ને સ્વામિતાણું સુખ છે નહીં માટે પેટ ખળે છે;
 શું મેં એવું કર્મ કર્યું છે તે મુઠનેજ દમે છે. ૪

(૩૪) કલ્પેડા દુઃખ દર્શક નાટક. (અંક ૧૯૦.

સમાવ્યું સમે નહિ એવું મઠ્યું જીવાની જોર;
 સ્વાગિ વિંગા કેમ સમે હું દુઃખ પામુંજ અગોર;
 જનકર્મ કેમ મુજથી થાએ ઊંચા કુળની નાર;
 અરે ઇશ દુઃખ દરિયામાંથી ખમાવ કાઢી ખહાર;
 મહાઆ, યોજી ને આરે છે મારે ધણાં મારે;
 ✓ પાણ સ્વામિની ખામી તેથી કામ પિડે અત્યારે;
 અરે પ્રભુ! કામળ અખળાપર જૂલગ કેમ કરે છે;
 શું મેં એવું કર્મ કર્યું છે તે મુજનેજ દમે છે. ૫
 નાજીદી મારી વઢકારી ને સાસુ સોક સમાણી;
 અરે ઇશ! આ નવિ સાસુ મુજ કરમે કયાંથી આણી;
 નાજીદીને રાંડ ગાજો દે છે તોએ તેનું જાણે;
 અરે ઇશ! મારે સૌ વેરી થયુંજ વર્ષે સોજે;
 વારે વારે નજરે આવે દેખી કષ્ટ પમાએ;
 અરે ઇશ! રાત્રીને વિશે રાજ્યા ખાવા ધાએ;
 કશી વાતના કોડ ન પહોંચ્યા નિરાશ કેમ કરે છે,
 શું મેં એવું કર્મ કર્યું છે તે મુજનેજ દમે છે. ૬
 પલંગ ઉપર ઢલિ નહિ પાઢી કાંઈ દિગ રમેરે સ્વામિ સંગે;
 વળી રાત્રીએ સ્વામી સંગે રમી નહીં રંગે;
 અરે! શિષ્યાણાની જ્ઞમિનીમાં કોને ભીડું ખાય;
 અરે રામ! દુઃખ દરિયામાંથી હોડવ શૂહિને હાથ;
 આવા અતિ અપરાધી ધારા કોણિ માલુ કીધા;
 મા ખાપે મુજને પરણાવી ખરા નિસાસા લીધા;

પ્રવચન ઉઘાડી) કલ્પેશ દુઃખ દશક નાટક. (૩૫)

અરે ! મહીધર અતિશય મુજને કામ તાપ પિડે છે;
શું મેં એવું કર્મ કર્યું છે તે મુજનેજ દમે છે. ૭
(એમ કહી મૂર્છા ખાય છે, ને થોડી વારે શુદ્ધિમાં
આંખા પછી દુઃખના આવેશમાં વિચાર કરતી કરતી ત્યાં
ને ત્યાં સુવે છે. નિદ્રાવશ થામ્મ છે, એટલામાં નાની ખા-
ઈ આવે છે.)

નાની ખાઈ.

ભાભી ! એ ભાભી !

ભાભી.

(જાગી ઉઠે છે.) હાં ! શું છે ખેન !

નાની ખાઈ.

લ્યો, આ તમારે પિયરથી કાગળ આંખો દ...

ભાભી.

ખેન ! કાગળ આંખું છે.

નાનીખાઈ.

વાંહે જતું તું, તે વાંહે ને વાંહે કાશફ ઝોકલ્યો ! આ
હા...શાં લાડ !!

ભાભી.

તેમાં એટલું બધું વધતું એણું ખોલવાની સ્ત્રી જરૂર છે !

નાનીખાઈ.

શી તે એજતો. હજી ખજાર નથી પડી ત્યાં ફૂંધી
ઠીક છે. મારા જોવા સાઠ વરસનો વર મળ્યો હોત, તો

(૩૬) કલ્પેશ દુઃખ દર્શક નાટક. (અંક ૧ લો.

કુણ જાણે શું એ કરત,

ભાભી.

જોટે દુઃખ, ત્યારે નાને પણ શું સુખ છે?

નાનીબાઈ.

અરે! નાનો સારો પણ જોટા જોટા.

ભાભી.

એ પ્રકાર વિત્યુ એટલે એજ જોટા તો.

નાનીબાઈ.

(વચ્ચે ખાલી ઉઠે છે.)

હા...હા... નાનો તો સારો ..સારો.. સારો.

ભાભી.

બહુ થયું હવે, લગાર આ કાગળ વાંચવા દેશો?

નાનીબાઈ.

વાંચોને: કોણે તમારા હાથ બ્રાહ્મણ છે?

(એમ કહી જાય છે.)

અંચળ.

(કાગળ ફેંડી વાંચે છે)

“ સૂર પક્ષમાં પધારે ધણા દિવસ થયા, તેથી

“અને સૌકિએ તારા પત્ની વરસાદની માફક વાટ નેહ

“અને તારા તરફથી નિરાશ થયાં એટલે તારી ખબર

“ને મોટે અંતેથી એક જસુદ પ્રેમી.”

“જેના લું છું તો ડાહી, તને કાંઈ કહેવું પડે તેમ

પ્રવેશ ૩ નો.) કન્નેડા ફુઃપ દર્શક નાટક. (૩૭)

“નથી, તોપણ મારા ધર્મ પ્રમાણે મારે બેવાનાં કહેવાં
નોઈએ”

ગરબી.

અમકો મમકો કારેલી. એ રાગ.

વિનય થકી વર વથ કરને. ૧૬.

સાસરિયામાં ગઈલી સંખી,

શુભ બોધ કરે સાહેલી બેન; વિનય.

આડું અવળું આવલોક્ષિમાં,

તું શુભને આજસ મેલી બેન; વિનય. ૧

મંત્ર જંત્ર જુઠાં ગણને,

બહુ ફરિશ નહિ પર ફળિયે બેન; વિનય.

ને કંપ કહે તે કૃત કરને,

કદિ રાત્રિયે નહિ રઝળિયે બેન; વિનય. ૨

સામૂ સસરાને નિત્ય નમને,

તું ખારિક અંખર તનને બેન; વિનય.

મર્યાદા માનવિની ધરને,

બાવેથી ધમ્મર ભજને બેન; વિનય. ૩

તું પતિ વૃતા વૃત આદરને,

પતિ ગણને પ્રાણથી પ્યારે બેન; વિનય.

નણદીથી હેત ધણું કરને,

ધરને તું રૂડો ધારે બેન; વિનય. ૪

લોકો પાછળ અપયથ બોલે,

એવું કશુંએ નહિ કરિયે જન; વિનય.
 કદિ વેણ ન વદિયે લાજ તજ,
 ધન્યરથી દિવમાં ડરિયે જન; વિનય. ૫
 તું સંપ કરીને સંચરજે,
 ઠરજે સ્થિર પછી સાસરિયે જન; વિનય.
 તું ધર્મ પરિપૂરણ ૧ ધરજે,
 પરધર ઝાઝું નહિ ફરિયે જન; વિનય. ૬
 જોવશ ભત્તાર કરી લીધો,
 તો જગત ખધી યશ ગાશે જન; વિનય.
 જો કે'ણ કુડાં મુખથી વહિતો,
 કુળની કાર્તિ કરમાશે જન; વિનય. ૭
 જો જૂત તણું તે તૂત કંઈ,
 તો ભમીશ ભવમાં બૂલી જન; વિનય.
 સખી મારી શિક્ષા માનિશતો,
 કેહેવાઇશ નાર અમૂલી જન; વિનય. ૮
 પરનર વિષધરથી છે વસમો,
 તું અંતર એમ સમજજે જન; વિનય.
 તું સિતા, પંચાલી સરખી,
 સૂદીમાં સતિ નિપજજે જન; વિનય. ૯

માયા ભાવ રાખજે. મુજ સરખું કાગકાજ બેલાશ-
 ક ફરમાવયું. સંવત ૧૯૨૭ના પૌષ વદ ૨ ને વાર રવિ.

પ્રવેશ ૩ જો.) કન્નેડા દુઃખ દર્શક નાટક. (૩૯)

(વાંચી રહ્યા પછી)

આહા! સખી પત્રદ્વારાએ કેવા સરસ વિચાર બ-
લાવેછે, ને તેના પત્રથી મને કેટલી બધી ધૈર્યતા મળેછે,
તો તે હોય તો ખરેખર મારું અર્ધ દુઃખ આંધું થાય.

અરે રામ! તે પણ ક્યાં છે! (નિશ્વાસ નાંખે છે.)
(ઘોડા વાર વિચારમાં ને વિચારમાં કાગળ હાથમાં લેધ
બેસી રહ્યા પછી-) અહો! હું બેસી કેમ રહીશું!

પણ કાશદ જવાનો હશે, ગાટે તેને જવાળ લખી
આપું. (એમ કહી કાગળ લખી ખીડીને કાશદને આપેછે.
કાશદએ તથા ગહચાભાઈનો કાગળ લેધ જાય છે.)

(સર્વ જાય છે.)

પ્રવેશ ૩ જો સમાપ્ત.

પ્રથમાંક સમાપ્ત.

અંક ૨ જો.

પાત્ર.

ડહ્યાભાઈ . . . . . અમદાવાદનો કુલીન શ્રૃંગરથ.

નવિ . . . . . તેની સ્ત્રી.

મણિભાઈ અને નાનીખાઈ... ડહ્યાભાઈનાં છોકરાં.

અંચળ... મણિભાઈની સ્ત્રી.

મહાકુંવર... તેની સખી.

ગાડીવાન કે રસોઈઓ ... મહાકુંવરનો.

ફોજદાર . . . . . શહેર ફોજદાર.

શેરખાં, નૂરખાં ચાંદમિયાં... ફોજદારના સિપાઈઓ.

હરજીવનદાસ અને શિવલાલ. ડહ્યાભાઈની નાતના.

મનોરદાસ અને ગોપાળદાસ. ડહ્યાભાઈના ભાઈઓ.

વિઝેરે સર્વ સગાંવહાલાં અને શેરીના લોક.

સ્થળ, રાજનગર.

સુચના.

દ્વિતિયાંકમાં તેડાવેલી સખી આવે છે, ત્યારે તેના આગળ પોતાના દુઃખના ઉભરા કેવી રિતે કાઢે છે, ને તે થી સખી પણ કેવી ગળગળી થાય છે, અંતે તે મરવાનું છે એવું ખતાવે છે, ત્યારે સખી કેવી રિતે તેને ધૈર્ય આપે છે, પણ તે મનમાં નહિ લાવતાં કેવી રિતે દહત્પાગ કરે છે, વળી આ નાકટમાં દર્શાવેલો ખાળ પૂરૂષ કેવો વિદ્વાન છે તે, અકાળ મૃત્યુ થાય છે ત્યારે ધરના માણસ કેવી રિતે તેને કાઢવાની ગોઠવણ કરે છે, પણ તે અપ્પર પડ્યા વિના નહિ રહેવાથી ફેાજદાર આવી કેવો હુકમ કરે છે, ને પાછળથી હાથ ભરાએ કેવો હુકમ કરે છે, મૃત્યુની અપ્પર સાંભળી ઈષ્ટ મિત્ર કેવી રિતે શોક ખતાવે છે, દેશી રિત કેવી અરાખછંકે એકતો ધણીને દુઃખે આપઘાત કરી મરી ગઈ તોએ મૂર્ખ લોકો કુળવાન ધર જોઈ ટાંપી રહેલા કેવી રિતે ઉલટી પડેરામણી આવી પોતાના છોકરીએને જાણ જોઈને દુઃખ દરિયામાં ઉસેટે છે, તે વિગેરેનો ખરે ખરો મિતાર આપ્યો છે.

અંક ૨ જો.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ, ગણાભાઈની હવેલી.

ચંચળ, મહાકુંવર અને મહાં નો ગાડીવાન.

ચંચળ.

અહો! કાગળ લખે કેટલા બધા દિન થયા, પણ
હજી કાંઈ જાણાયું નહિ, ઝે શું! ઝેતે આવશે કે નહિ?
જંપે ઝેવી તો નથી, પછી તો પરમેશ્વરને માનમ.

(ઝેટલામાં બહાર.)

(ગાડીવાન)

અમારી ચંચળનું ઘર (પરોણા વતે ખતાવી)આ કે?

ચંચળ.

(કાંઈક કાને અવાજ પડવાથી, ઉઠીને બહાર આવી,
ત્યારે તો સહિયરના ગાડીવાનને દોઢો. તેથી—)

હા, હા. ઝે, ઝે. ગાડી અહીં લાવોને આ ડેકાણે (આં-
ગળી વતે ખતાવીને) છોડો.

મહાકુંવર.

(ગાડીવાને ગાડી લેઈ જઈને ચંચળે ખતાવી હતી
તે જગાએ છોડી. મહાકુંવર ગાડીમાંથી ઉતરીને—)

બન ઉભીયું કે?

(૪૪) કનૈઝ દુઃખ દર્શક નાટક. (અંક ૨ જો.

અંચળ.

હા, બેન, આવી કે ?

(એમ કહીને ઘરમાં જાય છે એટલે—)

બેન ! માંય પ્રશાનમાં થઈને આવવાનું છે.

મહાકુંવર.

ઠીક છે.

(મહાકુંવર ઉપર જાય છે, તે બંને શયનગૃહમાં
જઈ એક એક ખુરશી ઉપર બેસે છે.)

અંચળ.

બેન ક્યાં ઉતરી છું ?

અમમલદાસ.

(વચ્ચે.)

જમીન ઉપર જ તો.

મહાકુંવર.

રાજમેહેતાની ધાળમાં.

અંચળ.

બેન, અહીંજ આવીએ નહિ.

મહાકુંવર.

ના, ના. ત્યાંજ ઠીક છે.

અંચળ.

કપારની આવી છું ?

પ્રવેશ ૧ લો.) કલ્પેશ દુઃખ દર્શક નાટક. (૪૫)

મહાકુંવર.

આનન. આવીને તરતજ અહીં આવીધુંને! હજી
ખીને કંઈ ગઈ નથી. (શયનગૃહમાં ચારે તરફ જો-
ઈને—)

આહા! શું સુંદર શયનગૃહ!

અંચળ.

શું દેવતા મેલવાનું!

મહાકુંવર.

તું આવડી પાવત્રી કેમ ખની ગઈધું? તારે શું દુઃખ છે?

અંચળ.

તું તો અનણી હઈશ તો!

મહાકુંવર.

હા બેન. હું અનણી નહું, કશુંએ જાણતી નથી.

અંચળ.

(એટલામાં મહિભાઈ બહાર રમતા હતા, તેની બહી
આંગળી કરીને—) બેન! પેલા બેઠા તે મારા સ્વામિનાથ!

અમ્મતદાસ.

એમના જ્ઞાનનાથને ધારી ધારીને જોજો હો.

મહાકુંવર.

હૈં! હૈં!

અંચળ.

હૈં, હૈં, તે શું! આજખલી નથી!

(૪૬) કન્નેડા દુઃખ દર્શક નાટક (અંક ૨ જો.

મહાકુંવર.

તું પરણી ત્યારે જોવા હતા, એટલે આજ તો કાંઈ
ખરાખર સરત નથી. (મણિભાઈને.)

મણિભાઈ! ઝા મણિભાઈ! (મણિભાઈ તેના સા-
મું જુવે છે, એટલે—) અહો આવો.

ગમ્મતદાસ.

(વચ્ચે.)

શું કામ છે ?

મહાકુંવર.

(મણિભાઈએ સામું જોયું, એટલે તેણે પાતાની વ-
હુને એક ખીજ સ્ત્રી જોડે ખેંચી દીધી. તેમને જોઈને ભા-
ઈ મોઢું ડોડે લેઈ બહાર સિધાવ્યા. તે જોઈ સખી પ્રતે-)

અરરર!!!! આ શું!!

અંચળ.

અરે! કાંઈ કહેવાનીજ વાત નથીને.

મહાકુંવર.

કાંઈ બહિલો ગહિલો છે, કે વાહ, વાહ.

અંચળ.

અરે! હું તને એની તે શી વાત કહું!

(એમ કહી રાઈ પડી. આંખમાંથી આંસુધારા ચાલી.)

મહાકુંવર.

(વચ્ચે.)

પ્રવેશ ૧ લો.) કન્નેડા દુઃખ દર્શક નાટક. (૯૭)

રૂવેછે શું કરવા! રાવાનુંજ છે તો. ઝટકેજીને ને કહે
તીહુ તે કહી નાંખને!

ચંચળ.

(દોહરો.

કન્નેડા વાળી કામની, સખીશું ખોલે ખોલ;

સહિયર અવણે સાંભળી, કરે મણીઓ તોલ. ૧)

પ્રિય સખી! હું પ્રથમ દિવસે અત્રે આવી ત્યારે મારા મન વિશે ઘણોજ ઉમંગ હતો, પણ તેજ દિવસે શપ-
નગૃહને વિશે ગયા પછી મારા મનમાં અતિ શોક પ્રાપ્ત થયો.

દોહરો.

સ્વામિ સખંધ થવાતણો, અતિ હતો ઉલ્લાસ;

આવ્યો અંત ધડીકમાં, થઈ હુંતો નિરાસ. ૧

આ દુઃખ જોઈને મારે કાળજી તો કહ્યું કરતું નથી,
માટે હું જાણું છું કે મારા હૃદયે રિખાવી રિખાવીને અંત્ય
આણવા કરતાં આવા દુઃખના સમયમાં દુઃખ શાન્તિને
માટે વેળાસર આપઘાત કરી અંત્ય આણું તો મારે.

મહાકુંવર.

(ચંચળના નેત્રમાંથી આંસુ ધારા વહેતી જોઈ વરચે
ખોલી ઉઠે છે.)

બેન! ગભરામાં. ગભરાઈશ તો ઉલટી ખરાબ થ-
ઈશ. ધૈર્ય રાખી રોવા વિના કહે, નહિતો એટલેથીજ ર-
હેવાઈ. તું રૂવેછે તે મારાથી ખમાતું નથી.

(૪૮) કન્નેડા દુઃખ દર્શક નાટક. (અંક ૨ જો.

દોહરો.

સંકટ અતિથય સાંપડે, જરિયે ન ગભરાય;
દિન ગાજે હિંમત યજ્ઞ, તો તે સુંખી થાય. ૧

માટે બેન, હેય એતો સંસારમાં સુખ દુઃખ આદ્ય
ન જાય છે.

અંચળ.

પણ બેન ! મારા જ્યેષ્ઠ દુઃખ પૃથ્વી ઉપર કાઢને ન-
હિ હેય. જો થોડું ઘણું દુઃખ હેય, તો તો હું ગણગાડીએ
નહિ પણ આતો કાંઈ દુઃખવાળું દુઃખ છે !

મહાકુંવર.

અરે ! તું જોને આપણે ત્યાં પક્ષી મહાલક્ષ્મી કેવ-
ડી હતી ત્યારે રાંડી હતી !

અંચળ.

(આંસુ લોહી નાંખીને)

શયનગૃહ વિશે મેં પ્રવેશ કર્યો, ત્યારે સ્વામિનાથ
પક્ષંગપર પોટેલા હતા. હું તેમને વારંવાર બોલાવું પણ તે
કશો પ્રત્યુત્તર આપે નહિ. કેટલીક વખત ઢંઢોળ્યા, ત્યારે બુ-
મા પાડવા લાગ્યા, તેથી અંતે નિરાશ થઈ પક્ષંગની એ-
ક ઇસે પડી રહી, ને થોડી વાર સુધી વિચારમાં ને વિ-
ચારમાં, આજોટ્યા પછી નિદ્રાવશ થઈ. પણ નિદ્રા તે શી રી-
તે આવે બેન !

પ્રવેશ ૧ લો.)

કળોડા દુઃખ દર્શક નાટક.

(૪૬)

ગમ્મતદાસ.

(વચ્ચે.)

શેની આવે.

ચંચળ.

(જાડી છે.)

ખીજ દિવસો પણ તેમજ ગયા. હજી શેઠજી તો માને ધાવવા ચોગ્ય છે, ને અહીં તો જીવન ખિલ્યું છે, તેથી કામતાપ સહન થઈ શકતો નથી, તેને કેઈ પરેસા-ભાવો તે કાંઈ સુજતું નથી, ને તેથી ખાનપાનાદિક પણ ભાવતું નથી, આયું સરસા રામનગૃહ છતાં મારા મનમાં તો તે એક મથાણું ને પલંગ એક ચિતા સરખાં ભાસે છે, ને તેની અંદર પગ મેલવો પણ ખિલકુલ ગમતો નથી. અરરર!!!! પ્રિય સખી! શું કરે!!!! (એમ કહી તેના આંખમાં ઢળી પડે છે ને બેથુંક થઈ જાય છે.)

મહાકુંવર.

(તેને સારી પેઠે શુદ્ધિમાં આણી.)

બેન! તું એટલી બધી હડખડી શી રીતે જાય છે. આ વખતે હડખડવાનું કાંઈ કામ નથી. ધૈર્ય રાખ્યાનું કામ છે.

ચંચળ.

ધૈર્ય કાંઈ રાખી રખાતી નથી.

મહાકુંવર.

રખાય કે ના રખાય, પણ કાંઈ છુટકો ?

અંચળ.

મારાથી રહેવાતું નથી. (એમ કહી નિચેની કવિતા ગાયછે.)

ગરબી.

મારા કુઃખ તણી તે વાત, સુણો સખી મારીરે;
 પાંચ ઉપરછે વળી સાત, સુણો સખી મારીરે. ૧
 મારા પ્રાણ તણી તે વય, સુણો સખી મારીરે;
 મારો જાય જોયનનો સમય, સુણો સખી મારીરે. ૨
 મને સોજ થયાંછે વર્ષ, સુણો સખી મારીરે;
 મને રંગે રમ્યાનો હર્ષ, સુણો સખી મારીરે. ૩
 મને માલો નાનકડો નાથ, સુણો સખી મારીરે;
 માલો માણું તે કોની સાથ, સુણો સખી મારીરે. ૪
 તે તો ખસે છે ખાળક સાથ, સુણો સખી મારીરે;
 હવે કોને ભીડું જઈ ખાથ, સુણો સખી મારીરે. ૫
 એ નાદાન નહિ મુજ યોગ, સુણો સખી મારીરે;
 લાગ્યા છે પૂરણ^૧ લોગ, સુણો સખી મારીરે. ૬
 નથી તે પિટ્યાને બાન, સુણો સખી મારીરે;
 ક્યારે આવશે એને સાન, સુણો સખી મારીરે. ૭
 મને પ્રેમ પીડે છે તંન^૨, સુણો સખી મારીરે;
 તેથી વશ નહિ મુજ મંન^૩, સુણો સખી મારીરે. ૮
 વળિ વિદ્યા તણી નહિ જાણ, સુણો સખી મારીરે;
 આને દેનાર કન્યાદાન, સુણો સખી મારીરે. ૯

---

૧ પૂર્ણ. ૨ તન. ૩ મન.

કેવા મૂરખ માત ને તાત, સુણો સખી માડીરે;
 વિવાહ ક્રીધો જોઈ કુળ જાત, સુણો સખી માડીરે. ૧૦
 વિવાહ વખતે જુલંતો પ્રાણ, સુણો સખી માડીરે;
 પારણા માંહે પાઠ્યો જાણ, સુણો સખી માડીરે. ૧૧
 ત્યારે રમતી ફરતી હુંય, સુણો સખી માડીરે;
 સમજી નહિ પરણવું શુંય, સુણો સખી માડીરે. ૧૨
 જ્યારે વર્ષ થયાં ગને આઠ, સુણો સખી માડીરે;
 ત્યારે પિતા રમી રૂંડો ઠાઠ, સુણો સખી માડીરે. ૧૩
 મને પરણાવી ખાળક સાપ, સુણો સખી માડીરે;
 જાણ્યું રૂંડો હથે મુજ નાપ, સુણો સખી માડીરે. ૧૪
 મને હતા ઘણેરા કેડ, સુણો સખી માડીરે;
 પણ મળતી મળી નહિ જોડ, સુણો સખી માડીરે. ૧૫
 તેને સમજાવું બહુ વેર, સુણો સખી માડીરે;
 પણ સમજે નહિ તે વેર, સુણો સખી માડીરે. ૧૬
 નિષ્ફળ થઈ બહુ મંત્ર, સુણો સખી માડીરે;
 મુજ ખિલ્યું જીવાની તંત્ર, સુણો સખી માડીરે. ૧૭
 કામ તાપ ખમ્યો ન ખગાય, સુણો સખી માડીરે;
 કોમળ કાચે તે કમ સંખાય, સુણો સખી માડીરે. ૧૮
 પૈસાને કંઈ શુંય, સુણો સખી માડીરે;
 મને ગમે નહિ કશુંય, સુણો સખી માડીરે. ૧૯
 એવું દુઃખ ઘણેરું જાણ, સુણો સખી માડીરે;

(૫૨) કળેડા દુઃખ દશક નાટક. (અંક ૨ જો.

તેથી ઇચ્છું કાઢવા પ્રાણ, સુણો સખી મારીરે. ૨૦

શું કહું તને વારંવાર, સુણો સખી મારીરે;

નથી સંખાવું તિલભાર, સુણો સખી મારીરે. ૨૧

છે પતિ મારો હયાત, સુણો સખી મારીરે;

પણ જાણો વિષવા જાત, સુણો સખી મારીરે. ૨૨

ખાળાએના નિશાશાનું પાપ, સુણો સખી મારીરે;

લેછે પોતે શિર માળપ, સુણો સખી મારીરે. ૨૩

(એમ કહી મૂર્છા ખાપ છે.)

મહાકુંવર.

(અંચળને સજક કરી, પોતાના નેત્રમાં આંસુધાર વ-
હેછે.ને-)અરર!!સખી આ દુઃખની તો અવધાછે.પરમેશ્વરને
કહુંકુંકે માયાના વાઢનાર દુશ્મનને પણ આવું દુઃખ ના
હશે. હશે, ખેન થવાનું હતું તે થયું. એમાં કાંઈનો કાંઈ
ઉપાય નથી. હશે, હવે તો હું જઈશ ખેન. ઉતારે રશોઈ
ખશોઈ કરાવી જમીને પાછી અહીં આવીશ.

અંચળ.

આજ ધણે દહાડે મળીકું, ત્યારેતો લગાર થય.
જેલીવારનું મળવું છે.

મહાકુંવર.

હું!હું! જોજ એવું કરતા. એવું કરીશ તો ઉલ્લસી
આત્મહત્યા લામશે. ખાપણે થોડા દિવસ પછી સર્વ
લોકોને ખહારની વાડીમાં ખોલાવી, તારું દુઃખ જાહેર ક-

પ્રવેશ ૨જો.) કનૈડા દુઃખ દર્શક નાટક. (૫૩)

રીશું. તેથી જો કાંઈ તે આંધળાં માખાપોતી આંખો ઉ-
ધડે તો! ખાજે તો કાંઈ એમાં ઉપાય નથી.

લે બેથ બેન, હુંતો જઈશ હવે. આંધને તરત પાછી
આવીશ.

(અંચળ કાંઈ જવાખ આપતી નથી.)

(મહાકુંવર ગાડીમાં બેસી પોતાને ઉતારે જાયછે.)

(સર્વ જાયછે.)

પ્રવેશ ૧ લો સમાપ્ત.

પ્રવેશ ૨જો.

સ્થળ, ડાહ્યાભાઈની હવેલીનો મેડો.

અંચળ અને એક કોરે મણિભાઈ.

અંચળ.

(હાથમાં ખડ્ગ લેઈને)

અરે રામ! સખી પણ એમજ કહીને ગઈ કે એમાં
કોઈનો ઉપાય નથી, ને આપણે ખહારના વાડીએ લોકોને
એકઠા કરી સર્વ દુઃખ જાહેર કરીશું, પણ તેમાં મારું શું
ઉધડશે! કદાપિ જાહેર કરીશું તો લોકો જાણશે, પણ તેથી કાંઈ
સુખ થાય એવું છે! ના. ત્યારે ખાલી, તે ગાથાકુટ શું કર
વા કરવી પડે! આત્મહત્યા લાગવાની હશે તો લાગશે,

(૫૪) કન્નેડા દુઃખ દર્શક નાટક. (અંક ૨જો.

પણ હવેતો મારા દેહનો ત્યાગજ કરે, નહિતો હું મારા
જન્મ-મારામાં કદી પણ આ દુઃખમાંથી મુક્ત થવાની નહિ,
માટે હવે છેલ્લો ઉપાય એજ છે. હે ઇશ્વર! હું તને છેલ્લી
પ્રાર્થના કરું છું કે આવું દુઃખ મને આપ્યું તો આપ્યું પણ
હવે કોઈને આપીશગા. મારાં માખાપ જોવાં કોઈનાં મા-
ખાપ નિર્દય કડીશમા. આવા દુઃખથી કાપર થએલા
જીવ તારે જોજે આવવાને આવુર છે, તે આવે છે, મા-
ટે તેને તું તારી મેજે સંભાળી લેજે. આત્મહત્યાનો દા-
વ તો હું મારાં માખાપ ઉપરજ મુકું છું. (એમ કહીને પોતા-
ના ગળા ઉપર ખડ્ગનો પ્રહાર કર્યો; તેથી તેનો જીવ
ગયો, ને ધખદખને હુટ્ટ પડી; તેનો ધખાકો નિચે સંભ-
ગાયો, તેથી ત્યાંથી અવાજ આવેછે.)

અવાજ.

અહ્યા મણિયા શું છે?

મણિલાઈ.

એટા આ નોય આંદ હુટ્ટી ટેનો ઢખાકો ઠમ્મા.

(એમ કહી નિચે જાયછે.)

પ્રવેશ ૨ જો સમાપ્ત.

પ્રવેશ ૩ નો.

સ્થળ, ડાહ્યાભાઈની હુવેલી.

ડાહ્યાભાઈ, નવિ, મણિભાઈ, નાનીખાઈ તથા ખી-
ન્ન કેટલાંક સગાંવહાલાં, અને સંસળનું શળ.

ડાહ્યાભાઈ.

(મણિભાઈ નિચે આવ્યો તેને જોઈને)
અલ્યા, મહ્મીઆ! ઉપર શું હતું?

મણિભાઈ.

આપા ઝેરા પેની આંદ હુટી.

ડાહ્યાભાઈ.

તેનો આટલો ખઘો ધખકો શો?

મણિભાઈ.

આંદ ઉભરી પદું મેલું.

ડાહ્યાભાઈ.

ઉભર્યા તે પડતું મુકે! લાવને જોઉં તો ખરા શું છે!

(ઐમ કહી ઉપર જાય છે.)

(ઉપર નાઈ જુએછે તો સંસળને મુએલી દીઠી, તેથી સ્ત્રી પ્રતે)

અલી અહીં આવજો.

(૫૬) કલ્પેશ દુઃખ દર્શક નાટક.

(અંક ૨ જો.

નવિ.

(ઉપર આવીને)

શું છે?

ડાહ્યાભાઈ.

અહીં તો આવ.

નવિ.

(ત્યાં જઈ જુવેછે તો ચંચળને મરી ગયેલી દીકી,
મનમાં તો રાજ થઈ, પણ બહારથી)

આ શું! શાથી મરી ગઈ હશે!

ડાહ્યાભાઈ.

કેણે જાણે કે શાથી મરી ગઈ. હશે, જો થયું તે
પરે. હવે કાંઈ ગડબડ કરવી નહિ, નહિ તો વળી ફેન-
દાર ખોજદાર જાણશે.

(એમ કહી મણિભાઈ તથા નાની ખાઈને-)

મણિયા! તમે બંને ઉપર આવો.

બંને.

(સાથે)

આવિયે.

(એમ કહી ઉપર આવ્યાં.)

ડાહ્યાભાઈ.

મણિયા! જા તું જઈને નાના ને મોટા કાકાને છા-
નો માનો તેડી આવ.

પ્રવેશ ૪ થો.)

કન્નેડા દુઃખ દર્શક નાટક.

(૫૭)

મણિબાઈ.

ટેદી આયું. (જપ છે.)

નવિ.

નાની! તમે તમારી કાકીઓને બાલાવી લાવો.

નાનીબાઈ.

જઈ. (જપ છે.)

(એમને તથા પછીથી ખીજાં સગાંવહાલાંઓને તે-
ડાઓ ને તે સર્વ આઓ. સર્વ હકિકતથી વાકેફ થઈ, ફો-
જદાર ન જાણે તેમ મડકું કાઢી કુંડી મુકવાની ગોઠવણ
કરવા લાગ્યા. સર્વ સામાન તૈયાર કરી મડકું કાઢે છે,
એટલામાંતો શેઠરમાં ઘેર ઘેર વાત પ્રસરીને ફોજદાર પા-
સે પણ ગઈ, તેથી ફોજદારના સિપાઈઓએ આવી મડ-
કું અટકાવ્યું.)

પ્રવેશ ૩ જે સમાપ્ત.

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ, રાજા મેહતાની પોળમાં મહાકુંવરનો
ઉતારો.

મહાકુંવર, અને તેનો ગાડીવાન કે રશોઈઓ.

ગાડીવાન કે રશોઈઓ.

(મહાકુંવર ઉપર છે એવું જોઈને)

ખા! ઓ ખા!

(૫૮)

કલ્પેશ દુઃખ દર્શક નાટક.

(અંક ૨ નો)

મહાકુંવર.

શું કહે છે!

ગાડી૦ કે રશેાધઓ.

અંચળ ખા સારાં હતાં.

મહાકુંવર.

(સમજી નહિ તેથી)

તે, શું છે! જ કહેતો હોય તે કહી નાંખને!

ગાડી૦ કે રશેાધઓ.

આટલું બધું થયું તોએ તમે જાણતાં નથી! મારી
તો કહેતાં જીભ ઉપડતી નથી. (એમ કહી રોધ પડેછે.)

મહાકુંવર.

કહેતોહુ તો ઝટકેને કહી નાંખને. તું આમ કરે
છે તે મને ગમતું નથી. મારો જીવ તો એનું દુઃખ જોઈ-
ને પડીકે બંધાયો છે, ને તું વળી આમ કરે છે.

રશેાધઓ.

મારી જીભ ઉપડતી નથી. (એમ કહી અછીતરે-
હથી રવે છે.)

મહાકુંવર.

શું ત્યારે તેણે સ્વર્ગવાસ કર્યો એમ તું કહે છે!

રશેાધઓ.

હા! એમણે આપઘાત કર્યો.

મહાકુંવર.

હું! હું! મારી સખી ગઈ! અરર!! છેલ્લે મનેજ
દગો દેધને ગઈ કે! (એમ કહી મૂછાં ખાપ છે.)

(રશોધઓ તેની આસનાવાસના કરી તેને સારી
પેઠે સુધ્ધિમાં આણે છે, સુધ્ધિમાં આવ્યા પછી)

લલિત છંદ.

પરમ ધા મને આજ ભાગિયો,

દુઃખ તણો દરીઆવ જાગિયો;

અરર હાપરે ફૂલી મુજને,

જવું પરે ગમ્યું કેમ તુજને.

.૧

પ્રિય સખી અતી દુઃખ થાપ છે,

હૃદય માહરું ફાટી જાય છે;

નયનથી વહે ધાર આંસુની,

તુજ વિના પડી વિશ્વમાં સુની.

૨

કપટ કેમ તે' મુજથી કર્યું,

દુઃખનિહાળીને ચિત્તતો કર્યું;

પ્રથમ મેં તને આવી જાણી ના,

રજ દયા દિલે મારી આણી ના.

૩

જવું હતું સખી આમ તાહરે,

શીઠ લખી મને તેડી આંહરે;

જગત છોડી તેં દુઃખ ટાળિયું,

પણ સખી ભણી તેં ન ભાળિયું.

૪

(૬૦) કલ્પેડા દુઃખ દર્શક નાટક. (અંક ૨ જો.

ગળખ કારભો તે થઈ ગયો,
બહુલ શોકતો એથીરે થયો;
અસર આટલી થાત નાં મને,
મરણ આવિયું જો હોતતો તને.

અરે રામ! હું હવે મારા સુખ દુઃખની વાત ક્યાં કરીશ! માંહે દુઃખ જોઈને મને હવે કોણ હૈય આપશે! હે સખી! હું સ્વામિ સાથે કોઈ દિન લઢી હાથ ખરી, પણ તારી સાથે કદાપિ લઢી નથી, ને તું મારાથી રિસાઈ મને અહીં એકલી મેલીને કેમ ગઈ! શું મેં તારે કંઈ બગાડ્યું હતું, તે તું મને આટલી દુઃખી કરવા આવી હતી! સ્વામિ કદાપિ કોઈ દિન ના બાલે, તો પણ મારે તું હતી, એટલે મને તે દિવસો તો એકે સ્વપ્ના દાખલ લાગતા. કોટિ ઉપાચે પણ હવે તું કદાપિ મળવાની છું. હું મન તો ધણુંએ વાળું પણ હે સખી! માંહે મન કશાથીએ શાન્તિ પામતું નથી. અરેરેરે! હું શું કરું! (એમ કહી મૂછાં ખાપ છે. થોડી વારે શુદ્ધિમાં આવ્યા પછી પાછી વળી-)

રામ! રામ! સખી તો ગઈ હું! અહો! શીડા-હી ને શાણી હતી! હવે એ સખી કૂચીને મળવાની છે! (એમ કહી અછી તરેહથી રૂવે છે. રશોધઓ તેને છાની રાખે છે. પછીથી શોકની મારી થોડીવાર આરામ લે છે.)

પ્રવેશ ૪ થો સમાપ્ત.

પવેશ પ મો.

સ્થળ, ડાહ્યાભાઈની ધોળ.

ડાહ્યાભાઈ, મનોરદાસ, ગોપાળદાસ, અંચળનું શાખ,
ફેજદાર, નૂરખાં, શેરખાં, ચાંદમિયાં, વિગેરે સર્વ સગાંવહાલાં
અને શેરીના લોક.

નૂરખાં.

(ડાહ્યાભાઈ વિગેરે ને મડકું કાઢતાં જોઈને)
અજે, મડકું મત કાઢિયો. ફેજદાર સાખ આતે હે.

ગોપાળદાસ.

મિયાં સાખ! કાપકુ ખાસતે મડદા રાકતા હો.

નૂરખાં.

ફેજદાર સાખ ક્રિપાહે, સો ખાસતે.

(ઘેટલામાં શેરીમાં)

ચાંદ મિયાં.

અખે ડોસા! ચલ, રસ્તે મેંથી ખીસ.

(ડોસો ખસી જાય છે.)

(અગાડી બે સિપાઈ સહિત ફેજદાર આવી પહોંચે છે.)

ફેજદાર.

(કોઈ પાડોશીએ ખિછાનું નાંખ્યું તે ઉપર ખસીને)

ધરનો ખણી કાણ છે?

(૬૨) કન્નેડા દુઃખ દર્શક નાટક.

(અંક ૨ નો.

ડાહ્યાભાઈ,

(ત્યાં આવી, વેગળો ઉભો રહીને)

સાપ હું છું.

ફોનદાર.

કોણ મરી ગયું છે?

ડાહ્યાભાઈ.

સાપ. છેપાની વહુ.

ફોનદાર.

કેવડી હતી?

ડાહ્યાભાઈ.

સાપ, વરહ હોજેકની હતી.

ફોનદાર.

સાથી મરી ગઈ?

ડાહ્યાભાઈ.

સાપ, તાવ આવતો હતો.

ફોનદાર.

તમે જુદું ખોલો છો. યાલો, અહીં આવો તમારી જુખાની આપો.

(ડાહ્યાભાઈ આગળ આવી ઉભો રહે છે, અટકે-)

યાલો, તમારું નામ શું?

ડાહ્યાભાઈ.

ડાયાભાઈ.

ફોનદાર.

મરનાર પાછ તમારે શી સગી થાય?

ડાહ્યાભાઈ.

સાપ, છેપાની વહુ.

ફોનદાર.

તે શાથી મરી ગઈ?

ડાહ્યાભાઈ.

સાપ, તાવ આવતો હતો, તેથી.

ફોનદાર.

કેટલા દિવસ થયાં આવતો 'તો?

ડાહ્યાભાઈ.

સાપ, દો'ડા દશેક થયા.

ફોનદાર.

ઐ મરી ગઈ, ત્યારે તમે ક્યાં હતા?

ડાહ્યાભાઈ.

સાપ, ઘેર હતો.

ફોનદાર.

તમે તેની પાસે હતા?

ડાહ્યાભાઈ.

ના, સાપ.

ફોનદાર.

ત્યારે ?

(૬૪) કબોડા દુઃખ દર્શક નાટક.

(અંક ૨ જો.

ડાહ્યાભાઈ.

સાખ, ફેડે ખોડા હતો.

ફોજદાર.

શું ત્યારે તે મેડે મરી ગઈ?

ડાહ્યાભાઈ.

હા સાખ.

ફોજદાર.

એ મરી ગઈ, ત્યારે કાણ કાણ તેની પાસે હતું?

ડાહ્યાભાઈ.

સાખ, કાંઈ નહીં.

ફોજદાર.

તાવની તો તમે જુદી ગપ મારી હોય, એવું તમારી ખાલી ઉપરથી જણાય છે.

ડાહ્યાભાઈ વિગેરે એ ત્રણ.

ના સાખ, ગપતે કાંઈ મારે!

ફોજદાર.

હીકછે. હવડે દાકતર ને ત્યાં મડદું મોકલીશું એટલે જ હશે તે જણાશે.

ખખડદાર! હુકમ સિવાય મડદું કાઢ્યું તો.

(ફોજદાર તેની જુખાની વાંચી સંભળાવી ને જાય છે.)

મનોરદાસ.

(એક ડાહ્યાભાઈના પાડોશીને)

પ્રવેશ ૬ ઠો.) કન્નેડા દુઃખ દર્શક નાટક. (૬૫)

મેહુરખાન, આ વખતે તમારા અપ પડ્યો છે.

પાડોશી.

કશી હરકત નહિ, હવણાં હુકમ લાવુંછું, પણ રૂપીઆ
બહે જોઈશું.

મનોરદાસ.

હીક છે. જાઓ ને ઝટપટ હુકમ લાવોને.

(પેલો જઈ ફોજદારને બસે રૂપીઆ મનોરદાસના
કહેવા મુજબ આપી આવે છે ને હુકમ લાવે છે. પછી
મહડું બાળી આવે છે.) (સર્વ જાય છે.)

પ્રવેશ ૫ મો સમાપ્ત.

પ્રવેશ ૬ ઠો.

સ્થળ, ગાદ્યાભાઈની હવેલી.

ગાદ્યાભાઈ તથા નવિ, તથા પછીથી હરજીવનદાસ
અને શિવલાલ.

ગાદ્યાભાઈ.

(મંચજીને મુખે બે ત્રણ દિન તો પચ્ચા નથી, એ-
ટલામાં તો—) (નવિને)

હરજીવનદાસના ને શિવલાલના ધરનું માણું આવ્યું
હવું કેમ તારી શી મરજી છે?

(૬૬) કાન્તોડા દુઃખ દર્શક નાટક.

(અંક ૨જો.)

નવિ.

શિવભાલનું ધર તો ગરીબ, વળી તેની વહુએ હા-
રી નથી, ને છોડી મારજ વરહની છે, માટે હરજીવ-
નને ત્યાંજ આપણે તો વિવા કરવો.

ડાહ્યાભાઈ.

મારી નજરમાં પણ એમજ આવે છે. વળી શિવ-
લાલ કરતાં એ પહેરામણીનાએ પરમાસ વધારે આપે છે.

(એટલામાં શિવલાલ આવે છે.)

શિવલાલ.

કેમ શેઠજી!

ડાહ્યાભાઈ.

હાર આવો.

શિવલાલ.

હા. કેમ સંદેન વેરે કરશો કે? હાઠસો પહેરામણીના
આપીશું.

ડાહ્યાભાઈ.

ના. ત્રણહું હોય તો કરીએ.

શિવલાલ.

તારે તમારી ખુશી, એટલું ખધું અમારા ગરીબનું
ગળુ ગહિ.

(તે જાય છે, એટલામાં હરજીવન આવે છે.)

પ્રવેશ ૬ ઠો.) કન્નેડા દુઃખ દર્શક નાટક. (૬૭)

હરજીવન.

કેમ છે શેઠજી! ખઠા છો!

ડાહ્યાભાઈ.

હા. આવો.

હરજીવન.

અમારી પરશન વેરે કરશો કે? ખડું પહેરામણી
ના આપીશું.

ડાહ્યાભાઈ.

તમે કે 'કે' કરો છો, તારે અમારાથી ના નથી પ-
ડતી નહિ તો હમણા શિવલાલ ત્રણહું આપવાનું કહી
ગયા, પણ મેં જાણ્યું કે પેલું એમને કહ્યું છે, ને હવે
કોણ ના પાડે!

હરજીવન.

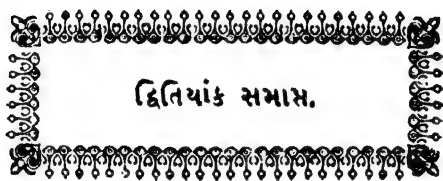
હશે. હવે આ રૂપીઓ.

(એમ કહી રૂપીઓ આપી, ચાંદો કરી જાય છે.)

(સર્વ જાય છે.)

પ્રવેશ ૬ ઠો સમાપ્ત.

द्वितयांक समाप्त.

ત્રીતિયાક પ્રારંભ.

પાત્ર.

ઘેલાભાઈ.....નડિયાદનો ધનાઢ્ય અને કુલીન
ગૃહસ્થ. (અંચળનો પિતા.)

સરળ.....તેની સ્ત્રી.

વિસ્તાનદાસ ..... મહાકુંવરનો ભત્રાં.

મહાકુંવર.....વિસ્તાનદાસની સ્ત્રી.

ન્યાયાધિશ.....અમદાવાદની મુખ્ય ન્યાય-સભાનો.

ફોજદાર ..... શેર ફોજદાર. (લાંચિયો.)

ગાડીવાન.....ઘેલાભાઈનો.

ડાહ્યાભાઈ.....ઘેલાભાઈનો વેડેવાઈ.

ન્યાય—સભાના સર્વ સભા જનો, અને ફોજદાર
તથા ડાહ્યાભાઈનાં કેટલાંક સગાં વહાલાં, અને કેટલાંક
પરાયા જોવા આવેલા લોક વિગેરે.

સ્થળ, રાજનગર.

સૂચના.

ત્રતિયાંકમાં દશ—હિતેરધુ લોકો યતાં કુટ કર્મ
અટકાવવાને કેવો પ્રયત્ન કરેછે. અંતે પાપનો ધડો કુટ્યા
બિના નહિ રહ્યાથી ભાંચ લેનારુ, દનારની કેવી વલે થાયછે,
એ વિગેરેનો ચિતાર આપ્યો છે.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ, કાકરિયું.

ઘેલાભાઈ, વિજ્ઞાનદાસ, સૂરજ અને ગાડીવાન.

ઘેલાભાઈ.

કેમ વિજ્ઞાનદાસ! હવે શેઢેર કેટલું દૂર હશે?

વિજ્ઞાનદાસ.

હવે દૂર શું! આ આબું ને.

ઘેલાભાઈ.

કાકરિયું આવે એટલે કર્જને.

વિજ્ઞાનદાસ.

આ કાકરિયુંએ આબું. શું કામ છે?

ઘેલાભાઈ.

ત્યાં આપણે ખાવું ખાઈને શેઢેરમાં પસીયું.

વિજ્ઞાનદાસ.

એમ તે પાપ. ક્યાં આપણે વેડેવાઈને ત્યાં જવું છે,
તે હરકત છે.

ઘેલાભાઈ.

પણ ના, ના માન તો ખાવુંજ ખાઈશું.

(એમ વાત ચીત કરતામાં કાકરિયું આવ્યું, એટલે
ગાડીવાનને.)

અહ્યા ગાડી અહીં રાખ્ય.

(૭૨) કમોડા દુખઃ દર્શક નાટક. (અંક ૩ જો.

(ગાડીવાને ગાડી રાખી એટલે તેમાંથી સર્વ ઉતરી પડ્યાં. ઘણી રગઝગ ક્રીધા પછી સર્વ જાણે આવું ખાતું. પછી ત્યાંથી ચોરેરમાં જઈ અંચળને સાસરે મોકાણું કરી, મહાકુંવરને ઉતારે ગયાં.) (સર્વ જાય છે.)

પ્રવેશ ૧ લો સમાપ્ત.

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ, મહાકુંવરનો ઉતારો. (રાજા મેહતાની પોળ) વિજ્ઞાનદાસ, મહાકુંવર, ઘેલાભાઈ, અને સૂરજભાઈ.
સૂરજભાઈ.

(પેહુને દિવસે સાંજે તો સર્વ યાત્રામાં પાક્યાં પડી રહ્યાં, પણ ખીજે દિને-)

બેન! એટલામાં તે એને થું થયું? ને એતે શાથી મરી ગયું!

મહાકુંવર.

અરે થયું તો કંઈ નહોતું. હું અહીં આવી ત્યારે તો તે સાથે સંમી હતી, પણ એને હું મળીને વળી, એટલામાં તો વાંસેને વાંસે ભુગ આવી, કે અંચળ મરી ગયું!

ઘેલાભાઈ.

(મહાકુંવરની આંખમાંથી આંસુ પડતાં જોઈને-)

અવેશર ન્ને.) કમ્પેડ દુઃખ દર્શક નાટક. (૭૩)

બેન! છાની રહીને કહે. મૂળ તો અમે શોકમાં લી
ન થઈ ગયેલાં, ને તેમાં વળી તું આગ કરે તે કેમ ચો-
ખાય!!

(ગળગળી ધાપ છે.)

મહાકુંવર.

હું એને મળતા થઈ, ત્યારે એણે મને સર્વ વૃત્તાંત
કહી સંભળાવ્યું, કે જે કહેતાં મારી જીભ ઉપડતી નથી.
પણ તમને કહ્યા વિના જાણી તેમ નથી, માટે કહું છુંકે,
તેને તમે એક નાના સરખા પૂતળા વેરે પરણાવી હતી; ને
તેજ કારણથી જોણે પોતાનો દેહનો ત્યાગ કર્યો. હું એને
ધણીએ વારીને તો આવી હતી, પણ તેની લગણીએ અ-
સર તેના મનપર થઈ નહિ; કેમકે મારી પુંક થઈ, કે
તરતજ તેણે આ જુદી દુનિયાં છોડી પોતાના દુઃખનો
અંત આણ્યો. એ સ્વર્ગ-વાસ થઈ, ત્યારથી મારે એક
દિન તો આખા ભવ જોટલો થઈ પડ્યો છે, ને તેને હમે-
શાં શાઈ શાઈને ગુન્નરું.

વિજ્ઞાનકાસ.

ગુણ્યાહક મંડળનું જ્યારે આવું આકાળ મૃત્યું થયું,
ત્યારે તેમાં કાંઈ સરકાર તરફથી એમના સસરાને કશી
હરકત ના થઈ?

મહાકુંવર.

લાંચિયા રાજમાં શેઠ લોકાને હરકત શી!

(૭૪)   કલ્પેડા દુઃખ દશક નાટક.   ૧૨મું ૩ ઝો.

વિજ્ઞાનદાસ.

હું! શેઠનંદર લાંચિયો છે! આમાં કાંઈ લીધા હતા કે શું?

મહાકુંવર.

નરે કાંઈ શા વાસ્તે. ખાસ્તાં ખસે પોળિયાં ખિસ્તાં-
માં કોઈને ઘરમાં પડે. વાંસે કાઠ પર કે પુછ કરનાર છે!

વિજ્ઞાનદાસ.

તેના ઉપરી આ કેવા છે?

મહાકુંવર.

તેના તો મને કાંઈ અખર નથી.

વિજ્ઞાનદાસ.

હીક છે. આપણે એ લાંચિયાનું કાટલું કરીશું.

સૂરજભાઈ.

ભાઈ છાંનાં માના ખેશી રહેાને. આપણે વળી અહીં
પરગામમાં એ શી પળા!

વિજ્ઞાનદાસ.

આપણાં ધર્મ પ્રમાણે આપણે ના કરીએ, તો પ-
છી એવા લાંચિયાઓનું વેદ કાણ કરે! માટે હું તો ફરિયાદ
કરવાનોજ, (સર્વે જાણ છે.)

પ્રવેશ ૨ જો સમાપ્ત.

પ્રવેશ ૩જો

સ્થળ, ન્યાય-દરબાર.

ન્યાયાધિશ, શિરસ્તેદાર, ફોજદાર, વિજ્ઞાનદાસ, બેલાભાઈ, ડહાભાઈ, મહાકુંવર, વિગેરે ઘણાં પુરાં. ડહાભાઈ તથા ફોજદારનાં સગાંવહાલાં, તંથા ન્યાય-શાલાના સર્વ સભા-જનો, અને નગરના જોવા આવેલા લોકોની ઠઠ.

શિરસ્તેદાર.

(ન્યાયાધિશ પ્રત્યે.)

સાહેબ! આજ તો પેલા ફોજદારના બાંચ ખાખતના કામની મુદત છે.

ન્યાયાધિશ.

મીકછે કાટો, કેમ સર્વ હાજર છે, કે નહીં ?

શિરસ્તેદાર.

સાહેબ! સર્વ હાજર છે.

એમ કહી તેના હાથમાં તે કામનાં કાગળિયાં આપે છે.)

ન્યાયાધિશ.

(વાંચીને.)

અહો! કેદી ફોજદાર છે ને શું !

શિરસ્તેદાર.

ચાહે સાહેબ, હું આપને ત્યારનો શું કહું છું.

(ફોજદારને ખાલાવરાવે છે.)

(૭૬)   કલ્પેડા દુઃખ દર્શક નાટક.   (અંક ૩ નો.

ન્યાયાધિશ.

(ફોનદાર સામે આવી સલામ કરી હોતો રહે છે,
એટલે-) કેમ આ વાત ખરી છે ?

ફોનદાર.

સાહેબ! એ તો કોઈ દુઃખને તૂટ લાવ્યું છે.

ન્યાયાધિશ.

વળી આવું તે કોઈ તૂટ બિઠાવતું હશે કે ?

તમારી જીજ્ઞાસા આપો.

બાસો! અંચળ મરી ગઈ, તારે તમે ગદ્ગદાભાવને ત્યાં
ગયા હતા ?

ફોનદાર.

નારે સાહેબ! હું તે વાત જાણતો જ નથી.

ન્યાયાધિશ.

જાઓ બાસો. તમારી બાલી જ કહી આપે છે, કે એ
વાત ખરી છે, ને તમે સમૂળગા ના મુકરર જાઓ છો, એ
ઠીક નથી કરતા.

વારૂ! વિજ્ઞાનદાસ કોણ છે ?

વિજ્ઞાનદાસ.

(સામે આવી, સલામ કરીને.)

સાહેબ! હું છું.

ન્યાયાધિશ.

આ વાત તમે નજરે જોઈ છે, કે કોઈના કહેવાપર-
થી કહો છો ?

પ્રવેશ ૩ જો.)

કલ્પેશ દુઃખ દર્શક નાટક.

(૭૭)

વિજ્ઞાનદાસ.

કાઈના કહેવા પરથી.

ન્યાયાધિશ.

કોના કહેવા પરથી?

વિજ્ઞાનદાસ.

મારી પ્રિયાના કહેવા પરથી.

ન્યાયાધિશ.

તે, તે વખતે હાજર હતાં?

વિજ્ઞાનદાસ.

હા, જી.

ન્યાયાધિશ.

ઠીક છે, નવ્વો ખસો. પણ તમારી પ્રિયાને અહીં
જુભાની આવવા આવવું પડશે.

જોયા ઉભેલામાંથી એક જણ.

(બિપરમું ન્યાયાધિશનું કથન સાંભળીને)

અહ્યા જમા! મરી ગયો હાલો. એક હુંકનો ગા-
ગરો ગળ્યો, એટલે ગાંધી થયા કે!

ખિન્નો.

અરે ભાઈ! મરશે તે કેમ! તેણે જો ત્યારે. એમાં
તે શું!

વિજ્ઞાનદાસ.

સાહેબ તેણે.

(એમ કહી ગાડીવાનને ફરમાવ્યું, એટલે તે ગાડી-

(૭૮) કમોડી દુઃખ દર્શક નાટક. (અંક ૩ જો.

માં બેસાડી મહાકુંવરને તેડી લાવ્યો.)

ન્યાયાધિશ.

• (મહાકુંવર પ્રત્યે.)

કેમ, તેમ આ ફોજદારના લાંચ બાબતના કાગમાં
બંધ નાણાં છોકે?

• મહાકુંવર.

હા, જી. કુંધક નાણાંકું ખરી.

(ત્યાર બાદ કેટલીક પુછપરછ થઇ, અને સ્ત્રીના પાણી
કેટલાક શાહુદી ભેવાયા, તેથી ફોજદારને માથે તરોગત.
સાખીત થયું, એટલે તેને લાંચ લીધા બાબત, અને ડાહ્યા-
ભાઇને લાંચ આપ્યા બાબત કેદની શિક્ષા કરી, અને કેટ-
લાક ફંડ પણ લીધા.)

મહાકુંવર.

(ન્યાયાધિશ તેમને કેદનો હુકમ કર્યો, અને તેથી તેમને
કેદમાં લેઇ ગયા, એટલે ન્યાયાધિશ પ્રત્યે)

જી ! તારે કુંધ થોડું બાલવું છે. તેથી આશા છે, કે
એમને પણ બેસાડશે. (ન્યાયાધિશ તેમને બેસાડ્યા એ-
ટલે)

મહાકુંવર.

ધમરને ત્યાં સર્વનો ન્યાય એક જ ત્રાજવે તોળાય છે.
આ ગરિબ ને આ સ્ત્રીમાંત એ સૌ ફક્ત અહીં જ.
ધમર ને ક્યૂં છે. તે સર્વ સાફ જ ક્યૂં છે.

પ્રવેશ ૩ જી.) કન્નેડા દુઃખ દશેક નાટક. (૭૯)

રેયત વડે રાજા, ને રાજા વડે રેયત. શેઠ વડે ગુમા-
સ્તા ને ગુમાસ્તા વડે શેઠ. એક ગાંઠો વ્યાપારી હોય છે,
તે વડે કાંઈ પાતાની સમજાઈ દુકાનોએ પહોંચી શકતો ન-
થી. જાહેર પાતે વિશ્વાસુ ગુમાસ્તા રાખે છે. પછી જ્યારે તે
ગુમાસ્તાઓ દગો કરી વિશ્વાસ-ઘાત કરે, ત્યારે શું તેમને
ચિંતા થવા વિના રહે! ના, પાપનો ઘડો દુટકા વિના રહે-
ત નહિ. ને કદાચી શેઠ ન જાણે, તો પણ શું ધણ ગયું!
ધંધરનાથી તો કાંઈ અંજાણું નથી!

આપણે ગમે તેટલું છાનું કર્મ કરીશું, તે કદાચી કુ-
નામાં નહિ-જાણે, પણ સર્વ વ્યાપક ધંધર તો જાણ્યા
વિના રહેવાનોજ નહિ.

તેમજ રાજા પણ પાતાના સમજાઈ દેશોપર પાતે
ડે કાંઈ કામ કરતો નથી. પણ લાયક નોકરોને પાતાના
હાથ નિચે સારા સારા હોદ્દાને પગલ આપી રાખે છે. હ-
વે-તેઓ રાજાથી છાનાં દુટકા કર્મ કરે, ને તે અંજાણુંજ
રહે, તો પણ શું ધણ ગયું!

રાજા પાતાનું કામ કરાવે છે, તેના ખદલામાં, તેણે
તમને કાંઈ પણ અમુક રકમ આપવી કરી હોય છે, (જેને
પગાર અથવા મુસારો કહે છે) તો પણ તમે કાંઈનું કામ
કરી આવ્યાના પૈસા લ્યો છો, એતો મને ખડુજ અંજાણું-
જ જવું લાગે છે.

કાંઈ કહેશે કે, શું ત્યારે કામ કરવાના પૈસા નાજ

(૮૦) કળોડા કુઃખ દર્શક નાટક. (અંક ૩ જો.

સેવા? પણ હું એમ નથી કહેતી કે “કામ કરવાના પૈ-
સા ના સેવા.”

તમે જ તમારા હોદ્દા ઉપર રહી કામ કરો છો, તે-
નો ખદ્યો સરસાર તમને આપે છે, તેમ છતાં તમે એ
પક્ષકારોમાંથી કાંઈ પાસેથી પૈસા લેધ તેના પક્ષમાં ન્યાય
જાહેર છે. એ પૈસા જ સેવા, તેને લાંચ કે રૂઝત લીધી
કહે છે.

લાંચ લીધાથી ઘણાક ઘેરે કાંઈદાં પાપ છે, કે જોમાંના
એકએ એને દર્શાવું છું. તમે તમારે હિત વિચારો છો, પણ
કંઈ દેશનું હિત વિચારવું, કે આથી દેશમાં કેવી અનીતિ
થશે! લાંચ લેધ ન્યાય કરો, એટલે ગરીબને તો ખિચારા-
ને કદિ પણ ન્યાય મળવાની આશા જ ન રહી. ને તમારા
અરસામાં લુચ્ચા, હાંગાં, ઠગ, સોદા, બિગેરેનું જોર વધવાનું
કારણ તેઓ કાંઈ કુટ નર્મ કરે પણ તમારાં આંદાં ભાગે,
એટલે તેમની કોઈ પરકે પ્રુછ કરનાર રહ્યું! ના નહિ જ.
ને તે જ કારણથી તેઓનું જોર દિનપર દિન વધતું જવાનું. ત-
મારા જવા રાજ્યમાં કોઈ સારા રાજને ખટો લગાડે છે. રાજ
તમને કંઈ કાળાં કૃત્ય કરનાર જાણી, નોકરી નથી આપતા.
તેઓ તો તમને પોતાની રાજ્યમાં ખંદાખસ્ત રાખવા,
ને તેને સીધે પોતાના રાજ્યની આખાદાની થવા રાખે છે,
તમે આ લોકમાં રાજના ને પરલોકે ધનના ગુન્હેગાર છો.

તમને રાજ તમારી મહેનતનું ફળ આપે છે. તેમ

પ્રવેશ ૩ જો.) કુલ્લેડા કુઝા દશક નાટક. (૮૧)

છતાં, તમે લોકા પાસેથી લાંચ લ્યો છો એ તે શું કહેવાય!

અરે લાંચ આ માણસો! તમે તે કેવા પ્રકારના પ્રા-
ણી કહેવાઓ!

એક ઇંગ્રેજને ત્યાં એક કુતરો હતો, તે પોતે હમે-
શાં શાક લાવતો, ને આઠી પત્રી પણ લેઈ જતો લાવતો
હતો; તારે એક દિવસે પેલા ઇંગ્રેજ તેની ટોપલીમાં કેટ-
લાક પૈસા નાખીને તેને સારાથી સમજાવી શાક લેવા મા-
ન્યો. પેલે કુતરે કાઢીઆને ત્યાં જઈ એક છાંયડીમાં
પેલી ટોપલી મૂકી. (એટલે તેમાં હતું તેજ શાક લેવાનું
હતું.) કાઢીએ પેલી ટોપલીમાંથી પૈસા ઉપાડી લેઈ
ખીજ આહુકાને આપ્યે આપ્યે કૂચું, પણ તેને (કુતરાને)
કશુંએ નહિ આપતાં, ઉલટા લાકડી લેઈ, કાઠી મેલવાના
વિચારથી મારવા લાગ્યો. પેલા કુતરાને ધણેક માર પડ્યા
છતાં પણ તે ત્યાંથી ખસ્યો નહિ, કારણ તે કાઢીએ પો-
તાના શેઠના પૈસા લેઈ લીધા હતા. ધણેક ત્યાં એ પ્રમાણે
રજઝગ થઈ, તે જોઈ આરાપાસના લોકો ભેગા થયા, ને
પુછવા લાગ્યા કે આ શું છે? ત્યારે, કુતરાને તો કંઈ વાંચ-
નહિ, કે તે જાણે, પણ પેલા કાઢીએ જાણી લેયો, કે
“ભાઈ! આ કાઢીનું કુતરું કંઈકથી રજળતું ટોપલી લેઈને
આવ્યું છે, તે મને પળવે છે, એટલુંજ નહિ, પણ મારે
શાકએ પત્રી નીચે છે. ધણેએ મારેધું, પણ ખસતું ન-
થી.” તે સંભળી કેટલાક ડોઢાડ્યા યાત્રી કે ભાઈ અ-

(૮૪) કમ્પોઝ ફુલ્પ દર્શક નાટક. (અંક ૩ જો.

ય છે, તે ચોખ્ખા છે. કારણ તેઓ લાંચ ના આપતા હો
ય, તો લાંચિયાઓ લાંચ કેની પાસેથી લે! તથાસ્તુ.

અરે દક્ષી ગૃહસ્થો! હું જાણતી હતી, કે નડિયાદના
શેઠ બોઢો કરતાં આ મોટા શેઠેરના શેઠ બોઢો વધારે સુ-
ખરેલા હશે. પણ તેમાંનું કંઈ ના મળે. ગાહ્યાભાઈ સર
આ શેઠ કેદની શિક્ષાને પાત્ર ઠપાં, તો પછી ખિન્ન તો કે
ણ જાણે કેવાઆ હશે!

અજ્ઞાના દેશિયો વિષે આટલુંજ કહી માંડે મન શાંત
પામતું નથી. તે મારા મનના ખાન ઉભરાને પણ અન્ને
કમ્પોઝ માંડે મન ખાલી કરવા મને ઉશ્કેરે છે.

દોહરી.

પુત્રો ષેઝાભાઈની, અતુર અંચળ નામ;
સંકટ કેવું સાંપડે, છોડી ગઈ આ ઠામ. ૧

રાગ પરજ.

(જોડો આઈ પુડતો તારારે, અંજ આઈ પાર ઉતારો. એ રાગ.)
અરેરે! કંપ કનિષ્ઠની નારીરે, ભાગવે ફુલ્પ તે ભારી, ટેક.
અંચળ અતુર સહિષ્કારી, હતી પછી ગુણવાન;
કંપ જોનો મણિભાઈજી કહિયે, નાનો અને નાદાન. આ. ૧
ચીતિ ભાતિ કરી નવ જાણે, ભાણવું તો જાણે શુંજ;
સુખ પિમારીને સાંપડે ચેતું, મળિયો માઠી અણુજ. આ. ૨
છોડી તે છત્ર પતિ કેરી હતી, સુદ્ધિ શાળી વિદ્વાન;

અવેશ હોય.) કનૈયા દુઃખ દર્શક નાટક. (૮૩)

કાલે આવી?" ત્યારે કુતરે પેલા કાછીઆનું હુગડું મોંમાં
 બાંધ્યું, તેથી પેલા શહે કહ્યું, કે નકી એ પેસા એણે
 લીધા છે, એમાં કંઈ પણ શક નહિ. પછી પેલાએ ખમ-
 કી રૂંધ કહ્યું, કે "તું જોયું હોય, તેવું કહી દે, નહિતો
 પછી તને હમણાંને હમણાં ફોનદારને ત્યાં દારાવું છું. તે-
 સાંભળી કાછીએ બિલો, એટલે તુર્તજ ગાશી ગાળી કર-
 ગરી પડ્યો, કે સાહેબ! શું-હો માફ કરો. એ પેસા મેં
 લીધા છે. ને પછી કેટલાક પેસા આપી કહેવા લાગ્યો, કે
 "સાહેબ આ એ પેસા ને વળી આટલા ખીલનું કુતરાને
 કંઈ લાવીને ખવરાવજો. ત્યારે પેલા તો આપવાન પડ્યા
 પણ ઊંડટા કુતરાને શિક્ષા કરી, તેના ભાગના ખીલ પણ
 આપવા પડ્યા.

અરે! કુતરાં પણ આવાં નિમકહલામને, તમે જો એટ
 મનુષ્ય પ્રાણી તે એવાજ નિમકહરામ, એ જોઈ, મને ખુલ્લ
 અમંજો પ્રાપ્ત થાય છે. ને મને એમ થાય છે, કે હું તેને
 ગાંઠે તમને કંઈ ભાષામાંથી ક્યાં ક્યાં સારાં વિશેષણો કાઢી લ
 ગાંડું!!

તમારી જનેતાઓએ તે તમને શું કરેલા મોટા કર્યાં
 હશે! બિઝહે તમારા અવતારને, કે તમે જાતે આવા હો
 છો, તમારા કુળને ખટ્ટો લગાડો છો, એટલું જ નહિ, પણ
 પરદેશમાં તમારા દેશને એ ખટ્ટો લગાડો છો. તથાસ્તુ.

આ નેકી રાજ્યમાં લાંચ આપનારને પણ શિક્ષા થા

(૮૨) કમ્બોજ દુઃખ દર્શક નાટક. (અંક ૩ જો.

વો તે કાણ રેડીઆળ હશે, કે એમ એને રઝળતો ચુક્યો! પછી કોઈ કંઈ ન કોઈ કંઈ એમ-સૌ જુલુ જુલુ બાલવા લાગ્યા; તો પણ તેમાં કેટલાક સમજી પુર્યો હશે, તેમણે વિચાર કર્યો, કે એ કુતરો કોઈનો પાળેલો છે, ને તે કંઈ એમ અન્યથો રસતે જતાં કોઈને પળવે નહિ, વળી તેની પાસે ઘોષી છે, તેથી કંઈ પણ કારણ હશે ખરું. વખતે શાકખાઈ લેવા આવ્યો ઢોપ, ને પૈસા લેઈ લીધા ઢોપ તો કાણ જાણી! વારું! એનો તપાસ તો કરવો જોઈએ. કારણ નહિ તો આ કુતરો મારે આઈ આઈને મર્ણુ પામશે. પછી પેલાઓએ ચુકિત અંધ કાઢીઆને ખિમો પાડી, સમજાવીને કહ્યું, કે “આલ ભાઈ! આપણે એની સાથે જઈ, એના શેઠને આ તોફાન વિષે કહિયે; કે જ્યાં તે તેને ઠપકા આપી શિક્ષા કરશે. પ્રથમ તો તેમ કરવાની કાઢીએ ના પાડી, પણ હવે પેલાઓના પ્રયત્ન આગળ, તેની આનાકાનીનું કંઈ વળ્યું નહિ, ને જવાની હા પાડવી પડી.

તેણે જવાની હા પાડી એટલે એ, ને પેલા પુર્યો, તેના શેઠને ત્યાં જવા કુતરાની વાંસે વાંસે ગયા. પછી તેના શેઠને ત્યાં જઈ પેલા સુસ્ત પુર્યોએ કાઢીઆ પાસે સર્વ વર્ષાંત કહેવરાવી પુછ્યું, ત્યારે માલમ પડ્યું, કે એને તો પૈસા આપી શાક લેવા મોકલ્યો હતો. કાઢીઆને પૈસા વિષે પુછ્યું ત્યારે કહે કે કાણ જાણી કંઈ પાડ્યા હશે, મારી ફકાને તો લાભો નથી. એટલે કુતરાને પુછ્યું, કે “પૈસા

પ્રવેશ ઉજ્જે.) કમ્બોડા દુઃખ દર્શક નાટક. (૮૫)

નિવાહ ડાહ્યાભાઈ ઘેર તેણીનો, જાણી ઠપ્પો કુળવાન. અ. ૩
જ્યારે થયાં વર્ષ આઠેક તેને, મુર્છિત શુભમાં સાર;
લગ્ન સમારંભ પિતાએ કિષો, હર્ષ તણાવતો પાર. અ. ૪
મંડપ રમના રૂંડેરી કીધી, વખાણતાં નરનાર;
ડાહ્યાભાઈ પણ તેમજ કુલ્યા, કારણ પેસાદાર. અ. ૫
માતાં પિતાએ કે સાસુ સસરે, કિષો નહિ વિમાર;
નાનકડાએ બાળક વેરે, પરણાવતાં જ લગાર. અ. ૬
આર્યો એવા આંખળા થઈને, કરે અતિ અનર્થ;
ગુણ કે અવગુણ કશુ નવ પુછે, હોએ જો કુળ સમર્થ. અ. ૭
પિયરમાં વસી પરદેવા પછી તે, પ્રમદા આણી પ્રમ;
તેર કે મોદન વર્ષની થઈ પણ, આળ્યું ન આણું કેમ. અ. ૮
ઘેલાભાઈએ કાળ્યું એમ જ્યારે, કાઠ્યાં બહાના બહુ બહુ;
પુત્રનું કાઠું જાણી ઠીક થાપતો, ઘેર તેડું હું વહુ. અરેરે. ૯
અંત્યે કાંઈ નભ્યું નહિ ત્યારે, તેડવા મોકલ્યું ભાઈ;
વર્ષ સોળનું વય થએ આવી, હર્ષથી સાસરા માંઈ. અ. ૧૦
પણ શેઠને અહીં આમને જોઈ, ઉપજ્યો અતિશય ત્રાશ;
નામ મોટાં ને દર્શણ જોતાં, થઈ ઘણી નિરાશ. અ. ૧૧
જોઆ કુળનો કેવાય તેથી, કહિ હશે ગુણવાન;
કીંગણા એતો રહી ગયો હશે, એમ કર્યું અનુમાન. અ. ૧૨
શપત્ત સમયે સ્વામિની સંગે, ગઈ સુવા જ્યારે તેહ;
પતિ પલંગપર પાઢેસા હતો, બાળ સુદ્ધિ હિજુ જોહ. અ. ૧૩
ઉલટ આણી અતિશય મનમાં, ઉભી તે આસા કાજ;

(૮૬) કલ્પેડા દુઃખ દશક નાટક. (અંક ૩ જો.)

ખાળક ખિચાઈ શું સમજે તેમાં, ઉલટું આવે બાળ. અ. ૧૪
 ખહુવાર તે ઉભી રહી પણ, બાલ્યો નહિ લવસેશ;
 ચંચળે તારે બાલાવા માંડ્યો, આજીને બહાલ વિશેષ. અ. ૧૫
 ઉંધું ધાલીને તે પડી રહે પણ, બાલાઓ બામે ન બાલ;
 એ જોઈ ચતુર ચંચળને તો, ઉપજ્યું દુઃખ અતોલ. અ. ૧૬
 આત્મા વિના ત્યાં પાતે સુતી, કરતી અતિ વિલાપ;
 ઊંધ નાકે સુવિચાર નાકા, પીડે અતિ કામ તાપ. અ. ૧૭
 રાઈ રાઈ રત્નની આમ કાઢે, દિને પણ દુઃખ દુઃખ;
 નજીક, ઓરમાન સાસુના ડુંખા, ખાવામાં શેનું સુખ. અ. ૧૮
 આવી અતિશય આપતિ આવે, ગમ્યું નહિ દિન એક;
 કાગળ પત્ર ન સુઝ્યો લખવો, અકલ ગુમ થઈ છેક. અ. ૧૯
 પત્ર તેજીએ પાઠવ્યું નહિ તેથી, અમે ધયાં ઉદાસ;
 તેના પિતાએ જનસુદ પ્રેયો, કાઠવા તેની તપાસ. અ. ૨૦
 જનસુદ જવાબ સેઈને આવ્યો, એમાં લખ્યું 'તુ' એમ;
 ગમતુ નથી માટે મા'કાર આવે, હું છું કુશળ ક્ષેમ. અ. ૨૧
 નિસેચી પુર્તજ પત્ર વાંચીને, આવી તે અમદાવાદ;
 રાદણા દુઃખના રાધા ધણેરા, તેજીએ મળ્યા બાદ. અ. ૨૨
 રત્ન પિતાએ માયું છે માથે, શું કરે સખી કુંજ;
 ભણવું ગણવું કશું જાણે નહિ, એવો છે સ્વામી અબુજ. અ. ૨૩
 છેવટ મરવાની ખુશી ખતાવી, (તારે) મેં આપી ખિરજ મંન;
 પથર ઉપર પાણીની પેઠે, અર્થ ગયાં વચન. અ. ૨૪
 પુંક મારી થઈ કે પુર્તજ તેણે, દેહની કાપી ધાત;

પ્રવેશ ક્ષેત્ર) ક્ષેત્ર દુઃખ દર્શક નાટક. (૯૭)

કહેતાં તે દંપારા વધુટે, શી કહું એની વાત. અરેરે. ૨૫
અમારે શોકાતુર દિસે સૌ, કરમાયું મારું તંન;
વંશ ગયો તેના પિતાનો તેથી, કેટલી દિલગીરિ મંન. અ. ૨૬
ખાળાપણમાં લગ્ન કરેથી, કરતી પડી એને ધાત;
શોકાતુર થયાં સંબંધી સર્વે, ઓછી છે ! વિપરિત વાત. અ. ૨૭
(દાહરો.

મુછાંગત મહિમા હવી, આકુળ વ્યાકુળ તંન;
સંજક કરી તે સુદરી, ધિરજ આપી મંન. ૧)
(સંજક થઇને)

અરે! જો નાનપણમાં આવા કુલીન નાના વર જોડે
જાણી જોઇને તેણીને ના પરજ્ઞારી હોત, તો કુંધ આટલાં
ખર્ચાં વાનાં થાત! ના, ના થાત. ત્યારે તે ખર્ચાં વાંક તે-
નાં માતૃપિતાદિને જોડે ગણિયે તો સાસરિયાનોજ છે, એ-
માં નશિળ કે ખીજા કાંઈનો ઓછોજ છે.

અરે મારા રૂશી ગહરથો! તમે દિકરિયો પ્રત્યે કુ-
મ આવી ચિંતિતા વાપરવા માંડી છે! તમારીકોમળ ખા-
ળકિયો આવું અતિ સંકટ વેડે છે, તે જોઇ તમારી વજૂ
છાતી કેમ નહિ પલળતી હોય!!

(ગળગળિત કુંડે) અરે! હવે બહુ થયું. કાંઈ સમજો!!
સમજો!!! તપાસવું.

ન્યાયાધિશ.

(ઉભા થઇને.)

અરે ગહરથો! તમે કુંધક સમજો. અહો! કેહેવાતાં

(૮૮) કલ્પિત દુઃખ દર્શક નાટક. (અંક ૩-નો.

કુત્રીના ઘર જોઈ પિવાહ કરેયા કેટલું વિપરિત નિપજ્યું! અ-
તુર અંચળના મર્ણુથી તેમના પિતાનો વંશ ગયો; જે સ્ને-
હિયો, તેમજ અત્યારે આપણે પણ દિલગીર થયા, ખાલ
મહાકુંવરનો આટલો ખર્ચો શોક તે પણ તેથીજ. અહો! શી
વિપરિત વાત! આવાં ઘોર કર્મ કરાહો, તો પછી એથી કે-
વા નિર્દયને તમે કસાઈ કરાહો!! અહો! આજ તમારી
ખાત્રપણમાં લગ્ન કરવાની રીતિ આપણને અત્યારે કેટલા-
કંઠાજો ઉપજાવે છે, ને તે કેટલી ધિકારવા લાયક થઈ
પડી છે, તોપણ તમારી આંખો નથી ઉઘડતી એ શું!!
દિલગીર!! દિલગીર!!! તથાસ્તુ.

હોહરો.

હવે ટાળશો આ તમે, રીતિ દુષ્પિપણ ધાર;
લાખ ઘણી આશિષ્ય તો, લલના દેશે સાર. ૧
કેવળ કઠોર થઈ તમે, શબ્દ ધરે નહિ કાન;
વડુ પૂન્ય એમાં વસે, ભાઈ ભુલ્યા છો જાન. ૨
(પણા કેદિયોને કેદમાં લેઈ જાય છે. ન્યાય-રાજા
વિસર્જન થાય છે.)

ત્રતિયાંક સંપૂર્ણ.

હોહરો.

અખળાઓના દુઃખનો, આજ હવે તું અંત;
માયું તારી પાસે હું, અરે ભલા ભગવંત. ૧

